

NÉPRAJZI FÜZETEK

1984

A HATÁRAINKON KIVÜLI MAGYAR
NÉPRAJZI KUTATÁSOK

/Az 1982. november 19-20-án Debrecenben,
a Déri Múzeumban tartott országos konferencia anyaga/

Budapest, 1984

A moldvai magyarok néprajzi kutatása

A Kárpátoktól keletre lakó moldvai magyarok iránt az érdeklődés már a múlt században megindult, majd a két világháború között fokozódott. Ennek az érdeklődésnek a tudománytörténeti méltatása, eredményeinek számbavétele messzire vezetne és jó részt ismert is. Tanulmányomban csak az 1945 utáni kutatásokkal foglalkozom. Hangsúlyozom azonban, hogy a korábbi magyar kutatók sorából elévülhetetlen érdemei vannak Jerney Jánosnak, Gegő Eleknek, Petrás Incze Jánosnak, Koós Ferencnek, Wichmann Györgyné Herrmann Juliának, Veress Endrének, Veress Sándornak, Balla Péternek, Lükő Gábornak, Mikecs Lászlónak, Ignác Rózsának, és a nyelvtudomány több munkásának /Munkácsi Bernát, Rubinyi Mózes, Wichmann Yrjö, Csüry Bálint/, geográfiai szemléletű kutatóknak /pl. Ballagi Aladár, László Mihály/ a moldvai magyarság földjének, műveltségének, nyelvének, történelmének kutatása terén. /V. ö. ezekhez: Mikecs 1941-:330-399; Szabó 1959:3-38; Szabó 1981:482-427; Balogh 1981:317-321; Faragó 1979:29-30; D. Mátai 1976; Magyar Néprajzi Lexikon. Alapvetőek Szabó T. Attila idézett tanulmányai/. Külön kell majd szólnom a még közöttünk dolgozó Domokos Pál Péter kutatásairól.

A moldvai magyarság műveltsége, etnikai helyzete iránt az utóbbi évtizedekben is széleskörű az érdeklődés. A Kortárs, a Tiszatáj, az Uj Irás, az Alföld, az Uj Tükör, az Utunk, az Igazság, a Korunk, A Hét, az Élet és Tudomány s más hazai és romániai folyóiratok, hetilapok gyakran közölnek moldvai tárgyú írásokat. A Tiszatáj 1982. évi 8. száma moldvai számnak tekinthető. A Mozgó Világ 1982. évi 10. száma helyt ad annak a beszélgetésnek, amelyet Cseres Tibor a klézsei római katolikus lelkésszel folytatott /Cseres 1982:24-29/. Ugyanabban a számban Gellért Gyöngyi áttekinti a romániai magyar néprajzi

kutatásokat, s elég részletesen ír a Flacăra c. folyóiratban lezajlott csángó vitáról /Gellért 1982:30-35/, amely átcsapott a Frankfurter Allgemeine Zeitung hasábjaira is.

Néprajzi, demográfiai, nyelvi szempontból is lényeges megfigyelések olvashatók Beke György utirajzaiban. Beke Gy. szól a moldvai magyarok mindennapi életéről, gondjairól, sóvárgásairól /Beke 1972:5-76; Beke 1977:64-92; Beke 1979:15-54; Beke 1983:14/. A moldvai magyar iskolázási törekvések egyik legfontosabb forrása Kovács György könyve, amely azokról az intézkedésekről szól, amelyet Petru Groza kormánya és a Magyar Népi Szövetség tett a csángók érdekében /Kovács 1951/.

A részletek útjára térve előbb a csángók demográfiai viszonyairól néhány szót. Hány magyar lakik Moldvában?

A kérdésre nehéz felelni. Vagy inkább könnyű, ha emlékezetünkbe idézzük Illyés Gyulának Janics Kálmán, A hontalanság évei /München 1979/ c. munkájához írt előszavát, amelyben többek között azt is olvashatjuk: "Ahol a nemzeti hovatartozás előnnyel vagy hátránnyal jár, a népszámlálások e rovatai nem tartoznak a tárgyi tudományok körébe" /10. 1./. Ez azt jelenti hogy a statisztikai adatok a moldvai magyarságról is megbízhatatlanok. Sajnálatos, hogy a Mozgó Világban Dávid Zoltán igen summásan intézi el a moldvai magyarok lélekszámát. "Lassan fölmorzsolódnak - írja Dávid Z. - a korábbi századokban Moldvába települt magyarok is, Bákó megyében az 1977. évi népszámlálás szerint számuk 3813 főre zsugorodott" /Dávid 1982:48 /. A műveltségi jelenségek, a tárgyi és szellemi világ és a műveltséget hordozó népesség korrelációban van egymással. Elképzelhetetlen, hogy az a rendkívül gazdag folklór, nyelvi és más anyag, amit az utóbbi évtizedekben a moldvai magyaroknál feljegyeztek, csak 3813 személyt reprezentál.

Nem kívánok statisztikai adatokba belebonyolódni. De annyit megemlíthetek, hogy az Atlas Narodov Mira /Moszkva 1964/ Romániában 1 700 000 magyart tart nyilván /150. 1./.

A moldvai magyarokat sötétkék kockákkal tünteti fel /40. 1./.

A két sötétkék kocka nyilvánvalóan az északi és déli csángókat jelzi. Láthatunk még egy harmadik sötétkék kockát is, ami a már korábban áttelepült bukovinai csángókat érzékelteti. Csak zárójelben említem meg, hogy ugyanez a szovjet forrás 23 000 tatárt tart nyilván /160. 1./, akik a román Dobrudzsában laknak. Más szovjet források Moldvában grafikus ábrázolással négy helyen tüntetnek fel magyarokat /Narodnū zarubeznoj Evropū. Moszkva 1964. 600. 1., térkép/. A Szovjetszkaja Etnografija 1982. évi 3. száma külön tanulmányban foglalkozik a magyarság létszámával, s a lélekszám megemlítése nélkül azt mondja, hogy Moldvában is laknak magyarok. A romániai magyarok létszámát a szerző 1760 000 főre teszi /Rudenskij 1982:27, 29, 32/. A legújabb román statisztikai évkönyv - Anuarul statistic al Republicii Socialiste Romānie, Bukarest 1982 - részletesen foglalkozik a népesség összetételével, de nemzetiségi, anyanyelvi adatokat nem közöl.

Az erdélyi kutatók a moldvai magyarok létszámára vonatkozó statisztikai adatokat nem közlik. Így hiányoznak a létszám-adatok Szabó T.A. kitűnő összefoglaló tanulmányából, amely Kik és hol élnek a csángók? címen jelent meg /Szabó 1972:122-131/. Nincsenek statisztikai adatok Márton Gyulának a moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavaival foglalkozó munkájában sem. Ő azonban - Szabó T.A. nyomán - felsorolja munkájának, ill. a csángó nyelvjárás atlasznak a kutatópontjait. Ez kilencvenkét falu /Márton 1972:173-177; Szabó 1981:518-526/. Ezek között a falvak között természetesen már vannak olyanok, amelyekben csekély számú csángó él, vagy a magyar lakosság a teljes elrománosodás utolsó szakaszát éli /Szabó 1981:518/. Az utóbbiak közé 16 falut sorol Szabó T.A. Ha eltekintünk ettől a 16 falutól, amelynek a magyarságát mégsem lehet letagadnunk, a fennmaradó 76 faluban /a moldvai falvak nagy kiterjedésűek és jelentős lélekszámúak/, az 1947-ben megnyílt magyar iskolákba jelentkezőket, azok szüleit, testvéreit is figyelembe véve kb. 53 000-60 000 moldvaival gyarapszik a magyar etnikum. Ne felejtjük el, hogy a moldvai magyar családok sokgyer-

mekesek, a csecsemőhalandóság csökken. Az előbbi számhoz még hozzá kell vennünk a szórvány, a lappangó népességet /pl. Bákó, Jászvásár román környezetbe került magyar lakosságát, a bákói régi "magyar utcát", a városokba folyamatosan behuzódókat/ és egy x-szel kifejezhető lélekszámot is, amely a gazdag hagyományörzés indexe. Jelentős magyar néprajzi és nyelvi hagyományokat csakis lélekszámban sem csekély sok évszázados etnikum őrizhet meg. A magyar lakosság nyomon követhető éppen Moldvában a vallási statisztikával is, noha távolról sem állítom, hogy minden római katolikus magyar, de ősei azok lehettek. Ha dák, germán, kelta őseket tartunk számon, feltételezhetünk magyar őseket is. Moldvában éltek reformátusok is. Százkuton a múlt században református egyház szolgálta a hiveket, Györffy István, Lükő Gábor és mások gondos vizsgálatait is számbavéve /Györffy 1916; Györffy 1925:124-126; Lükő 1936/ szintén 50 000-60 000 moldvai magyarral számolhatunk. /Györffy I. számadatai erősen ingadozóak./ Ennyire becsüli a mégis magyarul beszélő moldvaiak számát 1971-ben Beke György is /Beke 1971: 1532/. Ez azonban a minimum! Ez a szám nem fejezi ki azt a népességet, amely már csak a nagyszülők, a szülők révén magyar. A különböző hatósági intézkedések következtében - ha ez a csoport a nyelvét nem is vesztette el teljesen, de magyar öntudatát igen, s ezért kerüli - a legtöbbször félelemből - mindazokat a tényezőket, amelyekkel kapcsolatban magyarságát kifejezhetné. Még a kutató magyar nyelvészeket és etnográfusokat is. Ha ezek lélekszámát is tekintetbe vesszük, akkor 70 000-80 000, közel százezer a moldvai magyarok száma. /Domokos Pál Péter még legutóbb is 120 000 lélekről beszél, Domokos 1938: 295-308; Domokos 1956-1961:2. 1./ A Moldvát jól ismerő Halász Péter 60-80 ezer magyart tart számon /Halász 1973:52/. Ebből a közel 100 ezernyi népességből - megfelelő intézkedésekkel - kb. 50-70 ezret meg lehetne menteni a magyarság számára. Én 1948 tavaszán, majd 1956-ban és később még két nyáron /1963, 1970/ jártam Moldvában, ahol gyakran úgy fogadtak, mint aki "Szent István országából" jött. Mindenképpen az a tapasztalatom, hogy még ma is jelentékeny lappangó magyar népesség él Moldvában. Lehet, hogy ennek a népességnek az asszonyai már csak magányukban mondják a magyar varázsigéket, és magányukban

imádkoznak magyarul. De ahol a varázssige és az ima még magyar, ott a népesség öntudatlanul is vall etnikai hovatartozásáról, műveltségének gyökereiről,

Milyen eredményekkel járt az utóbbi négy évtizedben ennek a műveltségnek a kutatása?

Amikor a moldvai magyarok néprajzi kutatásáról beszámolok, a néprajzi eredményeket nem választhatom el a nyelvészeti vizsgálatoktól. Kolozsvárott dolgozó magyar nyelvészek kutatásaik során számtalan néprajzi tárgykört érintettek. Szóföldrajzi, etimológiai, csoportnyelvi munkáik a moldvai magyarok néprajzi tanulmányozásánál nélkülözhetetlenek. Sokat várhatunk a moldvai magyar nyelvatlasztól, amelynek a körvonalait, alapelveit, módszerét már kidolgozták, anyagát összegyűjtötték /Gálffy-Márton-Szabó 1963:215-228/. Az atlasz 70-75 helységben gyűjtött népnyelvi-néprajzi anyagot tár elénk. Eredetileg 92 településen folytattak kutatómunkát, de néhány faluban már igen fogyatékosan beszélnek a magyar nyelvet. A nyelvészek együtt dolgoztak az etnográfus Kós Károllyal, akinek az volt a feladata, hogy a nyelvjárási jelenségek megvilágításához a szükséges néprajzi vonatkozásokat tanulmányozza. Kós K. ugyanakkor felhasználta a gyűjtőutat arra is, hogy a később rendszeres néprajzi gyűjtéshez a szükséges tájékozódást megszerezze. Az atlasz 250-300 térképlapot tartalmazó első kötetének az 1954. év végére el kellett volna készülnie /Márton 1954 : 377, 380/. Ugy tudom, hogy el is készült, de még nem láthatott napvilágot. Az eddigi publikációkból is tanulságos pl. a bölcsőkről, fazekasságról, edényformákról, tetőfedésről, viseleti darabokról közölt gyűjtés.

Márton Gyula könyve a moldvai magyar nyelvjárások román kölcsönszavairól nélkülözhetetlen utmutató az etnográfus és folklorista számára is /Márton 1972/. A közölt terminológiák nyomán ismereteket szerezhetünk a rokonsági kapcsolatokról, öltözködésről, táplálkozásról, földművelésről, állattartásról, a hiedelmekről stb.

Márton Gy. egyik tanulmányából megtudjuk, hogy nem minden faluban ismerik és beszélik ugyanazokat a jövevényszavakat. Az állattenyésztés, földművelés köréből "az egész moldvai csángó nyelvjáróterületen elterjedt román kölcsönszók száma lényegesen kisebb, mint a nyelvjáró-területnek csak egy részén előforduló kölcsönszók együttesen" /Márton 1956:95/. A földművelésre vonatkozó 120-130 szó közül csak 19-20, az állattenyésztésre vonatkozó 118-120 kölcsönszó közül csak 26 fordul elő nyolc tanulmányozott moldvai falu magyarságának nyelvében. Bogdánfalván erősebb a román hatás, mint Lészpeden. Szabófalván a román hatás igen erős, de a földművelésre vonatkozó szók tulajdonképpeni többsége itt is magyar. Tanulságos a ház és a butorzat szókincse. A ház szót mindenütt használják. A román casa 'ház' szóval viszont seholsem találkozunk a csángóknál. A ház részei közt azonban már vannak román kölcsönszók /Márton 1956:95-97; Márton 1972:31/. Ezeknek a megállapításoknak a nyomán jó lenne tudnunk, hogy a szavak történeti, népközi útján haladnak-e az eszközök, a tárgyak, a munkamódok? Lehetnek az eke részei között román elnevezések, de ugyanakkor azt is számba kell vennünk, hogy Háromszékből szekérszámra hordták át az un. magyar ekéket. Az sem közömbös a kultúra alkata szempontjából, hogy Murádin László szerint a nyelvújítási szavak nem jutottak el a csángókhoz /v. ö. Márton 1972:27/.

1944-1946-ban 973 moldvai magyar telepedett át Baranya megyébe Gajcsána, Lábnik, Klézse, Pusztina, Lészped stb. falvakból. Kutatásuk egyik nyelvészeti szempontú eredménye Hegedüs Lajos könyve, amelyben a fenti falvakból pótolhatatlan értékű meséket, hiedelmeket, szokásokat, gazdasági megfigyeléseket közölt /Hegedüs 1952/.

Az első jelentős munka, amely 1945 után a moldvai magyarok hagyományaiba bepillantást nyújt, Faragó József és Jagamas János könyve a moldvai csángó népdalokról és balladákról /Faragó-Jagamas 1954/. A könyv az 1949-ben meginduló kolozsvári néprajzi, népnyelvi kutatómunka kimagasló eredménye. A bevezető tanulmányban fontos művelődéspolitikai tényeket is

közül Faragó József. Sajnos ezek a tények már a múltba süllyedtek. De mégis idézek néhányat. Petru Groza nemzetiségi politikája révén 1947-ben magyar tannyelvű csángó iskolák tárták ki kapuikat. Az 1947-48-as tanévben már nyolc faluban nyílt meg a magyar tannyelvű iskola, s a tanügyi reform 1948-ban újabb lehetőségeket biztosított a moldvai magyarok anyanyelvi oktatására. 1947 után száznál több magyar tannyelvű iskola működött Moldvában, kb. 150 tanítóval és több ezer tanulóval. Az iskolákat 1955-ben bezárták. Legtovább /1960-ig/ működött a magyar iskola Lészpeden. A moldvai magyar iskolahálózat kifejlesztése elsősorban a megfelelő tanerők kérdése volt. A tanügyi szervek arra törekedtek, hogy az erdélyi tanítók mellé az oktatómunkába moldvai magyarokat is bevonjanak. Ezért 1951-1952-ben 18 csángó fiatal Székelykeresztúron nyolchónapos tanítói kiképzésben részesült, s az 1952-1953-as tanévben megnyitották a bákói román tannyelvű tanítóképző magyar tagozatát. A tagozat első osztálya 31 tanulóval és két tanerővel kezdte meg működését. Az 1953-1954-es tanévben az első osztályba beiratkozott tanulók száma már elérte a harmincnyolcat. Az 1952-1953-as tanévben 13 faluban magyar óvodák is megnyitáltak. Egy-két év után már észrevehető volt a népköltészetben az iskolák hatása. Nagy optimizmussal írhatta Faragó J., hogy a csángó értelmiség felnövekedése az elkövetkező évtizedekben átalakítja a moldvai magyarság művelődési helyzetét, megváltoztatja a népköltészet sajátosságait, jelentőségét /Faragó-Jagamas 1954:15-16/.

Faragó J. a könyv előszavában kifejti, hogy a csángó folklór ma az egész magyar nyelvterületen a legélőbb, leggazdagabb és legarchaikusabb. A gazdagság szembetűnő jele a szövegváltozatok nagy száma. A változatok pedig a népköltészet virágzásának, életerejének bizonyítékai. A gazdag folklór inkább a déli, a székelyes csángók körében virágzik. Északról a jelentős magyar lakosságú Szabófalva szegényes népköltészetét említi Faragó J. Ez a megállapítás talán csak a balladákra vonatkozhat. Faragó J. hangsúlyozza a régi stílusú dallamok továbbélését /Faragó-Jagamas 1954:18, 21/ s példákkal bizonyítja hogy a 16-17. századi balladáink a legjellemzőbb formában

Moldvában élnek. Gyakran még a lírai dalok szövegéből is lehet következtetni azok korára. Így azokból a szövegekből, amelyek a tatár rabságot emlegetik. Kádár Kata balladájának elemzése során megállapítja Faragó J., hogy "akárcsak a régi népköltészet bármely más időtálló alkotása, csakis azokon a területeken öröklődhetett napjainkra, amelyeken nem lett a régi népesség kipusztulásának, valamint az újabb lakosság vándorlásainak, áttelepedéseinek áldozata. Nem elég tehát az, hogy a régi népi alkotások tartalmilag és formailag időszerűek maradjanak, hanem szükség van történeti folytonosságuk biztosítására, a helybeli lakosság egymást követő nemzedékeinek szakadatlan láncolatára is" /Faragó-Jagamas 1954:27/. Ez a megállapítás is cáfolja azt a román véleményt, hogy a csángók legnagyobb részt elszékeiyesedett románok /Râmneanțu 1944:55-58/. Felveti Faragó J. azt a kérdést is, mi az oka annak, hogy olyan kevés ujstílusu magyar dallam jutott el Moldvába. Azon a véleményen van, hogy az ujstílusu dallamok fokozottabb terjedéséről a moldvai magyaroknál csak 1920-tól lehet beszélni, amikor a csángók - együtt katonáskodva az erdélyi magyarokkal - megismerhették az ujstílusu dalokat /Faragó-Jagamas 1954:31-32/. A csángó népköltészetet számos szál fűzi össze a magyarral, de ugyanakkor helyi, Moldvában keletkezett csángó alkotások is vannak. A balladák /Merinka, Ifju Mátyás király. Az öreg Dancia, Ilona stb./ mellett ezt több dal is bizonyítja. A moldvai és a székely népköltészetben ismeretes néhány ballada /Julia szép leány, Budai Ilona/ a két magyar csoportnál következetesen más formában jelentkezik /Faragó-Jagamas 1954:39/. Természetesen kölcsönös a viszony a moldvai magyar és román népköltészet között. Igen finom és jelentős észrevétele Faragó J.-nek és Márton Gy.-nak, hogy az elbeszélő szövegekben több a román kölcsönszó, mint a csángó verses költői alkotásokban /Márton 1972:36; Faragó-Jagamas 1954:41/. A lírai dalokban a magyar versszakok után román versszakokat énekelhetnek /Faragó-Jagamas 1954:43/. Ismernek a moldvai magyarok román refrénű dalokat, s ezek dallamait a románból vették át, de ha elhagyjuk a refréneket, többnyire ismerős magyar népköltési szövegek állnak előttünk /Faragó-Jagamas 1954:47/. A moldvai magyar

népköltészetben előforduló román nyelvű refréneket Almás I. is vizsgálta. Megállapította, hogy a magyar régi stílusu népdalszövegekhez átveszik a román dallamot. A refrén román szavait megtartják. Ez a jelenség nem egyedülálló a folklórban. Hasonló az eset a szlovákoknál /Almási 1966:121/. Egész magyarságunknak szól Faragó J.-nek az a figyelmeztetése, hogy a moldvai magyar költészet "mindenik olvasójának vagy hallgatójának lelkében visszhangot kelt, s noha régi folklórral van dolgunk, éppen e tényben mutatkozik meg mai értéke" /Faragó-Jagamas 1954:50/. Ennek a megállapításnak a margójára oda írhatjuk egy román folklóristának, Mihai Popnak a megállapítását, aki 1957-ben a bukaresti Contemporanul hasábjain a következőket írta: "A magyar folkloristák egyetértően elismerik, hogy hazánkban /t. i. Romániában/ a székelyek meg a csángók folklórja olyan hagyományos javakat őriz, amelyek sehol másutt a magyar folklórban nincsenek meg" /Faragó 1980:14; Gellért 1982:31. Az eredeti román szöveget l. Pop M. , Folclor înfățiș. Contemporanul 1957. dec. 15/.

Bizonyára ezt a véleményt erősíti majd meg Faragó Józsefnek már régebben kiadásra előkészített Moldvai csángó népmesék és anekdóták c. munkája.

Faragó J. moldvai gyűjtése felhasználásával több olyan tanulmányt is írt, amelyekben gondos filológiai elemzéssel a magyar-román folklór, elsősorban a ballada-kapcsolatokat vizsgálja. Így a Györgyike és Ilona balladája elemzése során cáfolja, hogy ez a ballada francia eredetű lenne, mint Vargyas L. gondolta. Faragó J. szerint valószínű, hogy egy román népies románc került át a Bákótól nyugatra fekvő székelyes csángó vidékre, s onnan hullámszórt tovább az összevonás és tömörítés jegyeit magán viselve. A ballada nem a magyar folklór 14-15. századi francia, hanem 20. századi román eredetű rétegébe tartozik /Faragó 1963:191-213; Faragó 1977:502-533/. Egy másik tanulmányában Faragó J. azt fejtegeti, hogy a Székelyföldön és Moldvában A hegyi tolvaj balladája a Miorița-ballada magyar szövegeivel ötvöződött, noha a Miorița és magyar megfelelője,

a Kicsi csobánka tartalmilag és formailag több különbséget mutat /Faragó 1977:436, 439/, Faragó J. a Miorița-balladáról megállapítja, hogy magyar szövegű változatai négy variáns csoportot alkotnak: egy Bákó környéki déli csángót, egy Onest környéki székelyes csángót, egy kászoni székelyt és egy háromszéki székely csoportot. Fochi A.-val ellentétben Faragó J. azt bizonyítja, hogy a magyar változat nem a román kolindaverzió hatására a Székelyföldön alakult ki, hanem Moldvában magából a román balladából. De az a feltevés sem zárható ki, hogy a moldvai magyar és a székelyföldi változatok egymástól függetlenül, párhuzamosan jöttek létre /Faragó 1977 :442-450/. Érdekes számontartanunk, hogy a legelső magyar Miorița-t 1843-ban Klézsén már Petrás Incze lejegyezte, mielőtt még a román szöveg feljegyzésre került volna. Gazdag moldvai adatokkal egészíti ki Faragó J, A juhait kereső pásztor énekét, amely hangszeres, szöveges és táncos-dramatikus formában is ismert. Ezt a népköltészeti alkotást Faragó J, a román-magyar folklór kapcsolatok legrégebbi, a 16. századig visszakövethető és a legáltalánosabb képviselőjének tartja /Faragó 1977:452-476/. A halott testvér balladájának egyetlen verses magyar változatát ismerjük. A moldvai Magyarfaluban jegyezte fel Jagamas J. és Kallós Z. Ez a hiedelemvilág elemeit /forgó kastély stb./ őrző ballada a Lenore-történetre emlékeztet. A ballada valószínű, hogy ujjörög eredetű. Számtalan balkáni változata él, s a román folklórból került át a moldvai magyar népköltészetbe megőrizve nemcsak a hiedelemvilág elemeit, hanem az archaikus szerkesztési módot is /Faragó 1977:487-501/. Többször foglalkoztak irodalomtörténészeink Fazekas Mihály Ludas Matyijának forrásaival. Ugy tűnik, hogy a kérdésben Faragó J. mondta ki az utolsó szót, megállapítva, hogy Fazekas Mihály forrása egy moldvai magyar /Trunk/ népmese lehetett, amellyel a költő 1788-1789-ben, katonáskodása során ismerkedhetett meg. A mesét Faragó J. közli először. Faragó József egyik legjelentősebb tanulmányában a csángó népi előadók balladarögtönzésével foglalkozik /Farkas István balladája/. Kitűnő gyűjtői érzékel lépésről-lépésre követi egy csángó legény tragédiájának első ének- és versbefoglalását, s az első variánsok megjelenését. Faragó J. elemzi az "archetipus" és a variánsok tartalmi, szerkezeti, rim- és ritmus-sajátságait, korábbi balladák ele-

meinek felhasználását. A ballada-rögtönzés még ma is élő alkotási folyamat Moldvában /Faragó 1977:286-326/.

További moldvai vonatkozású eredményeket, szempontokat, népköltési variánsokat is kiemelhetnék Faragó József munkásságából. Azonban már az eddigiekből kitűnik, hogy Faragó J. érdeklődése a kiterjedt anyaggyűjtés mellett főleg a román népköltészetnek a magyarra gyakorolt hatására, a "népballadák találkozására" irányul. Ez az erdélyi magyar tudományos élet adott helyzetében természetes is. Lehet, hogy a jövő kutatásai egyik-másik megállapítását /pl. A halott testvér balladájáról/ módosítják, de ez nem csökkenti Faragó J. kimagasló érdemeit. Maga így vall munkájáról: "Minden tanulmányban, cikkben folklorista elődeim és kortársaim századokat, népeket, nyelveket átfogó és összebékítő nagy szellemi örökségét igyekeztem gyarapítani, s remélni merem, hogy az én törekvéseimnek is lesznek olyan folytatói, akik munkám hibáit helyesbitik, hiányait kiegészítik, és eredményeit meghaladják. Épp ezért próbálom folklorista pályám tanulságait rendre a kezük ügyébe készíteni". Majd így folytatja: "Történeti fejlődésünk mai szakaszában nemzetiségünk folklór nélkül elképzelhetetlen volna - a jövőben pedig egyebek közt folklórunk révén maradunk meg magyar nemzetiségnek" /Faragó 1977:6, 7/.

Szólnunk kell még Faragó J. szervezőmunkájáról. Végig tekintve a hasonló finn, svéd, ír törekvéseken, szeretném emlékezetbe idézni a bihari gyermekmondókák összegyűjtését. A különböző felhívásokkal, utbaigazító levelezéssel, személyes érintkezéssel Bihar megye 70 helységéből 11 000 gyermekmondóka került a folklorisztikai tevékenységet irányító Faragó József és Fábián Imre feldolgozó asztalára /Faragó-Fábián 1982/. A gyűjtés 1976-ban kezdődött, és 1982-re az eredmény már könyv alakban is megjelent. A moldvai gyűjtésről megtudjuk, hogy 1950 ősztől 1952-1953 teléig "a Folklór Intézet Kolozsvári Osztálya... nyolc kutatóút során közel 1500 moldvai csángó népzenei alkotást jegyzett le. Ezek nagyrészt dalok és balladák, kisebb részben alkalomhoz kötött dalok /siratók, lakodal-

mi énekek stb./, valamint szöveg nélküli táncdallamok. Ezenkívül a Kolozsvári Osztálynak számos népmese, szokásleírás /tánc, lakodalom, temetés stb./, más néprajzi adat és fényképfelvétel van a birtokában /Faragó-Jagamas 1954:325-326/. 1953 elején megkezdték a déli csángó Trunk falu teljes magyar és román zeneyagának összegyűjtését /v. ö. Jagamas-Faragó 1974:356; Szabó 1981:508, itt már azt említi a szerző, hogy a felvett moldvai népzenei alkotások száma 2300 fölé emelkedett/. Faragó J. legújabb tájékoztatása szerint 1977 végéig 4116-ra, 1979 végéig 4145-re emelkedett a leltárba vett moldvai magnófelvételes és hallás után lejegyzett anyag /Faragó 1980:17-19/.

Faragó J. munkásságának az ismertetését azzal szeretném lezárni, hogy moldvai gyűjtésükből jelentős anyagot publikáltak a Romániai magyar népdalok c. munkában is /Jagamas-Faragó 1974/.

A moldvai népköltészeti anyag zenei részének gyűjtésében elvülhetetlen érdemei vannak Jagamas Jánosnak is. Az ő munkásságát az említett könyv ismertetése során így értékeli Ujfalussy József: "Ugy látszik, hogy a kolozsvári zenefolklórlista együttes, köztük elsősorban Jagamas János, a dallamok zömének gyűjtője és leírója, a kottás közlés módszerében az élő hangzás mértékéhez tartja magát, és megtalálja azt az ésszerű határt, ameddig elmehet az előadási sajátságok érzékeltetésében az olvashatóság kára nélkül..." A kötet a zenefolklór egy bizonyos rétegének életmódjáról tájékoztat s hozzájárulhat ahhoz, hogy "meszesedő népzene tudatunk egyes görcsei valamelyest oldódjanak" /Kritika, 1976. 1. sz. 14. 1./.

Jagamas J. már 1955-ben vázolta egy moldvai magyar zenedialektus körvonalait, a következőket írta: "Moldva önálló dialektusnak számít. A legrégebbi hagyományok megőrzése, a más vidékről nem ismert dallamok nagy száma, az új stílus dallamainak jelentéktelenebb számbeli mennyisége, az ornamentika feltűnő gazdagsága és az idegen hatások, főleg a román hatás, amely dallamátvételek, szövegátvételek, román refrén és egyes zenei elemek átvételében nyilvánul

meg: mindez a legjobban elkülöníti más vidékek zenei jellegzetességeitől" /Jagamas 1977:36/.

A moldvai magyar folklór iránt hazánkban is a széles körű érdeklődést Kallós Z. munkássága váltotta ki. Kallós Z. különböző részlettanulmányokkal mutatkozott be, amelyek már sejtették, hogy rendkívül gazdag anyagot hordoz tudományos tarsolyában. Így irt a moldvaiak óesztendő utolsó estéjén és ujesztendő virradójára tartott hejegtetéséről, amikor a legények áldást kívánva a gazdának, a szántástól az őrlésig emlékeztetnek a mezőgazdasági munkára. Kallós Z. a regöléssel hozza kapcsolatba a hejgetést /Kallós 1958/a:40-50; Kallós 1968:42-43/. Közli ismert balladák újabb változatait /Kallós 1958/b:51-70/. Bemutatja a Világszép Erzsébetje c. népmese lészpedi verses és prózai változatát /Kallós 1959:115-124; Kallós 1960/a:165-178/. Debrecenben mutathattuk be a moldvai és gyimesi csángó ráolvasásokról készült tanulmányát. Kallós Z. nemcsak szövegeket közölt, hanem megvilágította a varázslatok /olvasás, bájolás/ emberi, társadalmi hátterét, a szöveg és a cselekmény összefüggését, a nép ráolvasásról való véleményét, a férfi és női ráolvasó szövegek sajátosságait. A szövegek és cselekmények nemcsak a magyar népi gyógyítás ismeretéhez fontosak, hanem a népi vallásosság, a középkori Európa Moldvában megrekedt hiedelemvilágának tanulmányozása szempontjából is /Kallós 1966:137-157; v. ö. ehhez Gunda 1983/. Kallós Z. azután nagy feltűnést keltett Balladák könyve c. munkájával, amely először 1970-ben Bukarestben jelent meg, majd két kiadásban Magyarországon is /Kallós 1973/a. Kallós 1977/. A szerző tizennégy moldvai faluból közöl balladákat, amelyekhez Szabó T. A. füzött bibliográfiai adatokkal kiegészített lényeges magyarázatokat. Ezek közül különösen figyelmet érdemelnek a moldvai és székelyföldi balladapcsolatokra vonatkozó megállapítások. Így a Gyimes völgyéből kerülhettek balladák Lészpedre /Kallós 1973/a:661/. Molnár Anna balladájának meseváltozatai is élnek Moldvában /Kallós 1973:663/. Találónan állapítja meg Szabó T. A. A megölt havasi pásztor címen számon tartott moldvai balladáról, hogy gondolatvilága semmiképpen sem illik bele a magyar balladák

"tragikumra alapított eszmevilágába" /Kallós 1973/a:664/. Faragó J. is foglalkozott ezzel a Miorița-tipusu balladával, s a székelyföldi és moldvai variánsokat elemezve úgy látja, hogy magyar verziója Moldvában alakult ki, s terjedéséhez hozzájárult az a tény, hogy "Kászon lakossága Felső-Háromszékkal és az Uz völgyén át Onest környékével, az Onest környéki székelyes csángók pedig a Bákó környéki déli csángókkal állandó, megszakítatlan gazdasági-kulturális kapcsolatban élnek" /Faragó 1977:448, 451/. Természetesen a magyar és román Miorița-kérdés még nincsen lezárva. De visszatérve Kallós Z. ballada-kötetére, a szövegmagyarázatok során Szabó T. A. azt is észrevette, hogy Az elrabolt és visszatért leány lészpedi balladájának archaikus nyelvezete "nem a ballada régiségének, hanem csak az élő csángó nyelv régies voltának bizonyítéka" /Kallós 1973/a:668 /. De nem követem tovább Szabó T. A. megállapításait, amelyek tulajdonképpen aláhúzzák Kallós Z. gyűjtésének rendkívüli jelentőségét.

Nagy feltűnést keltett Kallós Z.-nak Uj guzsalyam mellett c. könyve is /Kallós 1973/b/, A pompás kiállítású könyvben a szerző egy moldvai /Klészse/ parasztasszony énekes népköltészeti hagyományaiból balladákat és rabságot, bujdosást panaszló keserveseket, szerelmi, tréfás és párosító dalokat mutat be. Számtalan ballada, dal csak a moldvai csángóság körében ismert. A keservesek azok a régi stilusu dalok, amelyek a bánatot, a bujdosást, a katonasors, a rabság keservét éneklék meg. Az egyik keservesben debreceni kedvesét emlegeti a szomoru vándor. Kallós Z. feltételezi, hogy Debrecenből Moldvába menekült bujdosó emlékét őrzi a klézsei parasztasszony éneke. Kallós Z. megemlíti azt a nyilvánvalóan ősi éneklési módot, amikor egyszerre két énekes rögtönözve énekel. Az éneklés ilyenkor részben felváltva történik. "Minden dallamkezdésnél, vagyis új versszak-indításnál, az egyik énekes hamarabb belevág az énekbe, s amíg a társa lemarad, kitartva a végső hangot, addig ő előre mondja a közben rögtönzött szöveget..." /Kallós 1973/b: 9-10/. Nyilvánvalóan ezzel az éneklési móddal rokon a hétfalusi csángók mesemondása. A verses mese sorait a két favágó a

fejszecsapások ritmusához alkalmazkodva felváltva mondotta /Horger 1908:163-179, 457-458/. Amikor a moldvai magyarság őri különböző rétegbe tartozó ősi hagyományait, ugyanakkor tanúságot tesz arról is, hogy a magyar népelet egyes szellemi megnyilatkozásai akadálytalanul áramolhattak a Tiszától a Szeret folyóig. E nélkül az áramlás nélkül a múlt században keletkezett alföldi balladák nem hangzottak volna el a moldvai parasztasszony ajkáról /v. ö. Gunda 1975:57/. A Moldvában énekelt alföldi balladák a centrum felé való orientálódás bizonyítékai. Nagy lelki vonzódás és rokonság, kohézió és affinitás kell ahhoz, hogy ilyen balladák Moldvában gyökeret verjenek. Ennek az orientálódásnak a kifejezője, hogy a moldvai csángók népköltészetének geográfiai világa általában magyar: a balladákban, a bujdosó énekekben Csikot, a Tiszát, Debrecent, Nagyváradot emlegetik. Galac vára egy katonadalban előfordul ugyan, de akkor sem valamelyik moldvai fejedelem vagy Ferdinánd király üzenetére megy a legény a háboruba, hanem Ferenc Jóska hívására.

Kallós Z. folklór-tevékenységéről ujabban keveset hallunk De talán megnyugtató vagy inkább figyelmet keltő lehet az Élet és Irodalom egy szerkesztői üzenete, amelyben azt olvassuk: ismét dolgozik, s a Gyimes völgyében gyűjtött lírai dalokból állítja össze legközelebbi kötetét. Ez a hiradás még 1976-ban hangzott el /Élet és Irodalom 1976. dec. 11./.

A moldvai magyarok folklórjának kutatása terén hazánkban is értékes eredmények születtek. Mindenekelőtt Bosnyák Sándor tevékenységét kell megemlítenünk. Sajnos Bosnyák S. munkájának alig van visszhangja, de annál nagyobb a jelentősége. Bosnyák S. a Baranyába telepített moldvai csángók között és a Szeretmenti falvakban gyűjtötte hallatlanul értékes anyagát. Munkáját a klézsei születésű László Mihályné szavaival kezdi, aki több évtizeddel az áttelepedés után is a "másik Magyarországot" érzi igazi hazájának. "Nálunk Móduvában nagyon sok magyar falu van. Uljan falvak, hogy itt tiz nincs akkora, mint ott egy. Ezer gazdák, kétezer gazdák vannak egy faluban. Lujzikalagorban kell legyen négyezer ház, aki mind magyar. Hát az igye-

nesen egy másik Magyarország" /Bosnyák 1980:7/, A moldvai asszonyoknak ezek a szavai érzelmeiket is kifejezik, de az érzelmek súlyosabb terhekről vallanak mindig, mint a rideg adatok. Természetesen szó sincs arról, hogy Bosnyák S. A moldvai magyarok hitvilága c. munkáját rideg adatok gyűjteményének tekintsük. A munkát áthatják a moldvai asszony érzései, s az a felelősség-tudat, amely már a múlt századi Petrás Inczétől mindenkit áthatott, aki Moldva magyarságával foglalkozott. Lehetetlen Bosnyák S. munkájának minden részletét ismertetnem. A szerző a világgépet, a természetismeretet, a mitikus alakokat éppen úgy bemutatja, mint a jeles napok, az orvoslás misztikumát, vagy a születéstől a halálig tartó szokásokat. Gondoljunk csak a halottlátókat, a szépasszonyokat, a tudós embereket idéző fejezetekre, a husvéti és ujesztendei szokásokra. Bosnyák S. klézsei szövegei kétségkívül bizonyítják a hejgetés és regölés kapcsolátát /Bosnyák 1980:129-130/. Klézsén, Lujzikalagorban az ujévi termékenységvarázsló köszöntés neve urálás, de Szabófalván már hejgetés. Reméljük, hogy megkapja ez a nagy értékű moldvai munka a magyar néprajz méltó elismerését. Tegyük hozzá, hogy a szerzőnek és minden Moldvába járó magyarországi kutatónak rendkívüli nehézségekkel kellett megküzdenie.

Bosnyák S. monográfiáját kiegészíti a csángók népi gyógyászatáról írt tanulmánya /Bosnyák 1973:279-298/. Hasonló tartalmu Diószegi V. gyűjtése is /Diószegi 1960:35-124/. Diószegi V. a moldvai gyógyítási eljárásokat a Baranya megyébe áttelepült moldvai székelyektől gyűjtötte. Kitér arra, hogy román gyógyítók is gazdagították a moldvaiak receptjeit. Több román nyelvű ráolvasójukat is közli. Ennek során hangsúlyozza, hogy a ráolvasók /és nyilvánvalóan más folklór-jelenségek/ vizsgálata magyar-román vonatkozásban rendkívül bonyolult. "Számos esetben román nyelvű a szöveg, - írja Diószegi V. - sőt gyakran az adatközlő is hangsúlyozza, hogy románból fordította. De az sem zárható ki, hogy a románok is lefordítottak magyar szövegeket, sőt nem lehetetlen még az sem, hogy egy-egy magyar ráolvasás átkerült a románokhoz, ott tovább élt, miközben a magyarságnál elpusztult, s román nyelven

ujra visszakerült. Ilyen példa lehet esetleg az a pokolszökés elleni ráolvasás, amelyben a fehér ló áldozatra találunk utalást" /Diószegi 1960:38/. Diószegi V, ebben és egy másik írásában több moldvai visszaszámláló ráolvasással ismertet meg /Diószegi 1957:161-173/. Meg kell állnunk Erdélyi Zsuzsanna könyvénél is, amelyben a moldvai csángóktól ráolvasókat, népi imákat közölt /Erdélyi 1976./ . A népi imák kutatásának egyéni fontosságát abban látom, hogy további gyűjtésekkel kiegészítve minél alaposabban meg kellene vizsgálni a nem székely eredetű moldvai magyarok népi imáinak az esetleges kapcsolatát a magyarországi népi imákkal, a korábbi századok írott egyházi forrásaival. Munkahipotézisként vetem fel, hogy a moldvai magyarok vallási hiedelemvilága megőrzött-e huszita hagyományokat?

Már Bosnyák S. kitér a moldvai halottlátókra, akik mesze falvakból vonzzák magukhoz a kétkedőket /Bosnyák 1980: 71-83/. Említi a lészpedi Jánó Ilonát is, akinek az egyéniségéről, látomásairól azután részletes tanulmányt írt Kóka Rozália /Kóka 1983:29-44/. A lészpedi halottlátó nemcsak az elhunytakkal tartja a kapcsolatot, hanem jósol is. A nagy "földingás" miatt Magyarországiért is imádkozik. Nemcsak Moldvából keresik fel, hanem járnak hozzá a hazánkba áttelepült csángó asszonyok is.

Ha alaposabban figyelemmel kísérjük az erdélyi irodalmat, még több jelentős kisebb vagy terjedelmesebb közlést olvashatunk a moldvai magyar foklóról. Ilyen Szabó T. Attila tanulmánya a moldvai csillagnevekről, amelyek egyéb folklorisztikus vonatkozásaik mellett székelyföldi kapcsolatokra utalnak. Így pl. a Plejádok hetevény neve; vagy az Orion csillagkép Szent Péter pálcája elnevezése /Szabó 1972/c: 132-137/. Röviden utalhatok még Szegő Júlia és Dobó Klára zenei gyűjtésére, Mitruely Miklós balladaösszevetéseire, Faragó Józsefnek azokra a tanulmányaira, amelyekben román írók meséinek a csángó hagyományban való folklorizálódásáról, Ștefan cel Mare mondájáról ír, stb /1. mindezekről Faragó 1972:109-114; Faragó 1979: 29-30/.

A moldvai magyarság folklórja során nem hagyhatjuk említés nélkül a szabófalvai csángó népköltő, Lakatos Demeter nevét és munkásságát, /A reá vonatkozó irodalomból 1. Faragó 1956:4; Beke 1971/. Lakatos Demeter öntudattal vallotta, hogy "... de már csángóul en irtam a legelsu verset a világon." Versei "Csángu Versek Román Betűkvel". Farkas Árpád így jellemzi őt: "Negyven esztendő - írásbelizéssel vívódó - pályája során több ízben felfedezték és elfelejtették, sorsa jellegzetesen az idő s lét mélyéről felbukkant, anyanyelven való írástól-olvasástól is elzárt östehetségé, aki közössége gyönyörű, százados értékteremtő s -őrző hagyományai s a nemzeti kultúra kortárs csucsai közt vergődni kényszerült." Majd tovább így ír: "...dalainak, verseinek nyelvi varázsa, archaikus bája is a Halotti Beszédet, Ómagyar Mária-siralmat, első írásos nyelvemlékeinket idézi" /Farkas 1982:15/. Legutóbb a Tiszatáj közölte Lakatos Demetertől verseket /1982. 36. évf. 8. sz. 16-19. 1./. Néprajzunk, irodalomtörténetünk nagy nyeresége lenne, ha a csángó költő versei, életrajza önálló kötetben megjelenhetnének. Sajnálatos, hogy A magyar irodalom története, IV. A határon túli magyar irodalom /Budapest,1982/ és Pomogáts Béla munkája /Az újabb magyar irodalom, 1945-1981. Budapest,1982/ meg sem említi a nevét.

Martin György a moldvai csángók táncait külön táncdialektusnak tartja. "Míg nyelvük és vokális népzenejük - írja Martin Gy. - megőrizte a magyar karaktert, addig hangszeres zene- és tánckulturájuk teljesen a moldvai románság hatása alá került." Lánc- és körformájú, valamint párostáncaik a román táncokkal vágnak egybe. Néhány táncuk /lapos magyaros, magyaros/ terminológiai, zenei és formai kapcsolatot mutat az erdélyi táncokkal. Helyenként csárdást is táncolnak, de kötött formában. A férfi szólótánc ritka. Táncaikat elsősorban furlyalával /szültü/, néha kobzával kísérik. A moldvai magyarok őrzik azt a régies tánckulturát, amelyet a polgárosult románság már elhagyott. A csángók táncai még további kutatást igényelnek /Martin 1971:224, 246/. A szültü kétségkívül ősi magyar hangszerük. Az elnevezés csak a nem székely eredetű moldvai magyaroknál ismert /Lükő 1936:75/.

A tisztelet és elismerés emelkedett hangján kell megemlékeznünk Domokos Pál Péterről, a moldvai magyarok kutatásának doyenjéről. Mióta - ezelőtt sok évtizeddel - Moldva földjére lépett, s járta a falvakat és a temetőket, a kiemelkedő munkák, tanulmányok hosszú sorával gazdagította a csángó irodalmat. Kutatott levéltárakban, betekintett a csángók történeti multjába, igyekezett nyáron követni a Moldva földjén ide-oda hullámzó magyarokat, inspirált, tanított, s a csángók iránti érzelmeinket erősítette. Itt csak újabb, 1945 után megjelent munkáinak néhányáról szólok. Munkásságát egy évtizeddel ezelőtt Vargyas Lajos méltatta, s megjelent bibliográfiája is /Vargyas 1972:95-98/.

Domokos Pál Péter kutatásai szerint a moldvai magyar népcsoportok az ottani vajdaság megalapítása előtti időtől, 1225-től megszakítás nélkül élik életüket a számukra alapított római katolikus püspökség, részben a bákói volt magyar ferencesek irányításával /Domokos 1979:76/. Erdély felől magyarságuk és vallásuk megtartásához számtalan indítékot kaptak. Elsorvadásukat gátolták a huszita, a székely és más letelepülések, a moldvai vajdák jószándéku törekvései. Így Jó Sándor moldvai vajda magyar feleségének, Losonczi Margitnak a kedvéért és kérésére templomokat épít a részükre /Domokos 1979:48, 76/. Több szemléletes példával világít rá Domokos P.P. "...édes Hazámnak akartam szolgálni..." c. munkájában a moldvai magyarok csiksomlyói kapcsolatára. A bucsura járó csángók a csiksomlyói egyházközségnek ajándékozták 1823-ban Bálványos havasát, amelynek ellenében a bucsura érkezők három napi szállást kaptak /Domokos 1979:14/. Említett munkájában azután Domokos P. P. körültekintően foglalkozik Kájoni János Moldvát is érintő tevékenységével, s közli énekeskönyvét /Cantionale Catholicum, 1676/. A könyv jelentős része Petrás Incze János klézsei minorita plébános életének, tevékenységének, a Magyar Tudományos Akadémiához, a Szent László Társasághoz fűződő kapcsolatának, levelezéseinek, gyűjtésének bemutatása. Döbrenței Gábor indíttatására Petrás Incze készíti el a moldvai csángók első részletes leírását, s folyamatosan

gyűjti a népdalokat, szokásokat, a csümülygetéseket /találós kérdéseket/, tájszavakat. Leveleiben állandóan ír a csángók állapotáról. Egyik, 1885-ben keltezett levelében még ezt írhatta: "Lelkészeink közül öten tanulmányozzák a magyar nyelvet és gyakorolják." Petrás Incze életével, korát megelőző folklórgyűjtésével Faragó J. is foglalkozott. Ebben a kitűnő tanulmányban olvashatjuk, hogy Petrás Incze falujában, Klézsén az erdélyi folkloristák újabb körültekintő gyűjtést folytattak. "Nincs az egész magyar folklórterületnek - írja Faragó J. - egyetlen hasonló pontja sem, ahonnan 1841-től napjainkig folyamatosan akkora mennyiségű és változatosságu folklóranyag volna összegyűjtve, mint Klézséből" /Faragó 1977:28/. Petrás Incze Jánosról utcát, iskolát kellene elneveznünk, s szobra ott kellene, hogy álljon nemcsak valamelyik téren, hanem magyarságunk tág lelki mezén is.

Domokos Pál Péter újabb zenei gyűjtését Rajeczky Benjámín közreműködésével jelentette meg kiegészítve Petrás Incze népdalszövegeivel, amelyeket a klézsei plébános még a Magyar Tudományos Akadémiának küldött meg /Domokos-Rajeczky 1956, 1961; Domokos 1980/. Domokos Pál Péter meséket, népszokásokat, eredetmondákat is megjelentetett, amelyek az un. Pátria lemezeken is hallhatók, s megírta Bartók Béla moldvai gyűjtési szándékát, a Budapestre érkező csángóktól való népzenei felvételének történetét /Domokos 1981/. A csángók az 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszus alkalmával moldvai románokkal együtt tartózkodtak Budapesten. Itt mondom el, hogy a csángókat és a velük érkező románokat Balla Péter is messzemenően támogatta. Passuth László pedig - mint egy akkori bank vezetője - bőségesen ellátta anyagiakkal is őket. Elismeréssel írok arról is, hogy Domokos P. P. lefordította és kiadta Ioan Ferentz csángó születésű római katolikus lelkésznek a moldvai kun püspökségről írt munkáját /Ferentz 1981/.

A moldvai kutatások kiemelkedő eredménye Kós Károly, Szentimrei Judit és Nagy Jenő könyve, amely Moldvai csángó népművészet /Bukarest 1981/ címen került a tudomány asztalára.

Megelőzte ezt Kós K. egy terjedelmesebb tanulmánya, a Csángó néprajzi vázlat /Kós 1976:103-217/, amely főleg a gazdasági élet bemutatásával, kiegészítője az előbbi munkának.

Mindenekelőtt elismerés illeti a román Oprescu G, professzort, aki még az ötvenes évek közepén a román akadémiai Művészettörténeti Intézet munkatervi feladatává tette a moldvai csángó-magyarok kutatását. A kötetből a távoli magyar népcsoport munkában megtestesülő gazdag hagyományvilága bontakozik ki. Faragó József, Kallós Zoltán, Jagamas János munkái a népköltészetten s egyéb folklór-hagyományok révén közelítik meg a moldvai magyarok szellemi arcát. Kós Károlyék könyvében a munka verejtekén át láthatjuk ezt az arculatot. A szerzők a népművészetre helyezik a hangsúlyt, de azt tágabban értelmezik. Ezért kap helyet könyvükben a nemzetségi szervezeten nyugvó település, a telek- és házforma, a tűzhelyek, a cserépedények, a butorok és a viselet. A szerzők ezzel is hangsúlyozzák, hogy a paraszti világban az egyszerűbb a magasabb művészivel szorosan összefügg, s egyik a másik nélkül nem funkcionálhat. Ha csak a művészt keressük, csak az élet egyik oldalát ismerhetjük meg. Ezért pl. Szentimrei Judit, mielőtt a himzéseket és szötteket ismertetné, a kender- és gyapju feldolgozásának bonyolult munkamenetét is vizsgálja. Mintegy aláhuzza, hogy a művészi formák az egyszerű eszközök használata révén jönnek létre. A könyv minden lapja a moldvai magyarok történetének építőköve is. Műveltségük, gazdasági életük egészébe - írja Kós K. - ősi-egyetemes emberi észjárások, viselkedési és magatartási megnyilatkozások ötvöződtek össze középkori magyar műveltségrögökkel, /Kós-Szentimrei-Nagy 1981:12/. Észrevehetjük a székelyföldi s a különböző kelet-európai műveltségi áramlatok hozadékait, Moldva táji, gazdasági és történeti feltételei között a környező románság közvetlen befolyását tükröző hagyományokat. A moldvai magyar falvakban - fejt ki szintén Kós K. - hiányzott a mozgékonyabb, módosabb és tanultabb réteg, amely más vidéken természetes módon közvetítette az iskolázott műveltség értékeit /Kós-Szentimrei-Nagy 1981:9/. Műveltségi javaik, használati eszközeik révén igen szoros a kapcsolat az

alkotó és a használó között. Alkalmazkodnak román környezetük-
höz is, amikor pl. a magyar fazekasok ellátják készítményeikkel
a román lakosságot, s az edények diszítésénél tekintetbe veszik
a románok izlését, igényét. A fazekasság technológiája és mű-
szókincse azonban magyar. Az agyagedények nem nagy változatos-
ságot mutatnak, ami a kezdetleges sütés-főzéssel, a közös edény-
ből való étkezéssel magyarázható. A lakóház fejlődésének, a
vándorfazekasok életének bemutatása, az ősi butorformák mellet
a székelyföldi festett menyasszonyi ládák megjelenésének társa-
dalmi szempontu elemzése, a viselet korcsoportok és közösségi
alkalmak szerinti változatainak rögzítése, a himzések és szőt-
tesek formakincseinek jellemzése kiemelkedő részei a munkának.
Nem győzzük csodálni a tanulságos rajzokat és fényképeket. Ma,
amikor szocialista hazánktól távoli kutatókkal tanítatjuk ma-
gunkat, s a magyar néprajz gyakran fordul idegen "edzőkhöz", a
moldvai csángókról írt könyv azt tanúsítja, hogy eredményeseb-
ben járhatnánk a kolozsváriak néprajzi iskolájába. Ez a könyv
is évszázadok számára íródott olyan magyar népi csoportról,
amely nyelvének és történeti tudatának bizonytalanságával in-
dul a jövője felé.

Néhány részlet felidézésével kívánom minél jobban aláhuz-
ni Kós Károlyék sokoldalú, jelentős megállapításait. Olyan meg-
állapítások és megfigyelések ezek, amelyek eddig teljesen ismer-
etlenek a magyar néprajzban. Kós K. többször hangsúlyozza a
moldvaiak erdélyi kapcsolatait. A Moldvába átvándorlók külön-
böző rendü-ranguak voltak, s beleilleszkedtek Moldva sajátos
társadalmi szervezetébe. A sokat emlegetett Klézse és még né-
hány falu rezes falu volt. A zecselyik csángók csak ház- és szőlő-
hellyel rendelkeztek. Kós K. szerint székelyföldi hagyaték a
fogazott sarló, a sajátos aratókoszoru, a kézicsép s maga a
csür. A románokkal való érintkezés folytán a kukorica- és
szőlőtermesztésre vonatkozó ismereteiket bővítették. A csán-
gók "magyar" ekével szántanak, amely a kerülőekék egyik válto-
zata. Az ilyen ekéket a háromszékiek szekérszámra hordták
Moldvába. A bogdánfalvaiak szerint voltak székelyek, akik ku-
koricáért adták az ekét. A csiki fazekasok is elhordták edé-

nyeiket Moldvába, és borért, kukoricáért cserélték el. Szól Kós K. arról, hogy a jóboru Kotnárnak jelentős magyar lakossága volt. A nyomtatás szarvasmarhával történt, Moldvában sohasem volt vetésforgó, háromnyomásos rendszer. A kenderföld a családban női ágon öröklődött. Régebben nem a férfiak szántották meg a kenderföldet, hanem az asszonyok kapával dolgozták meg. Kós K. szerint a moldvai magyaroknál a kendermunka régebbi, mint a gyapjumunka. A csángóság körében nemcsak a juhsgazdák, de a juhok őrzői is magyarok. Fejlett a mai napig a méhészetük. A viaszt gyapjuért adták cserébe. A Szeret vizének jelentős volt a halászata, s a fogott hallal cserekereskedést /dohányért, sóért, petróleumért adták/ folytattak, s elszekereztek vele a régi Oroszországba és Erdélybe is.

A moldvai csángóság kezén találjuk meg legkeletebbre az Erdélyben jól ismert szelep vagy lésza nevű kezdetleges varrót. Kétféle típusát használják a szövőszéknek: a régi vagy magyaros, és az újabb vagy romános formát. Jelentős fuvarozást is folytattak a csángók. A robotra kötelezett klekások Bákó, Románvásár és Galac között jártak. Részletesen szól Kós K. a nemzeti település jellegzetességeiről, a faluformákról. A telekfelosztással keletkezett zsákutcák a bejáratnál kapuval voltak ellátva, s az utca csikó- és libalegelőül szolgált. Az egyosztatu házaktól kezdve a fejlettebb kamarás házakig végig követhetjük a csángó ház alaprajzi és szerkezeti fejlődését. Az építkezéshez - az erdők megritkulásával - megvásároltak a Szereten uszó tutajokból egyet-kettőt, és abból építkeztek. A Szeret mentén náddal fedtek, s a nádtetőre még trágyát hánytak. Gazdag változatait tárja elénk Kós K. a kettősudvaroknak s az azon helyetfoglaló sövény- és boronafalu melléképületeknek. A pásztoroknak köralaprajzu sztináik is vannak. Feltűnő, hogy Moldvában a szelemenés tetőszerkezet hiányzik. A lakószoba jellegzetessége a füstfogóval /góg, tüzfogó, tüszejkürtő, hornya/ ellátott szabad tűzhely. Moldva az ősbutorok klasszikus területe. A ház legkezdetlegesebb "butora" a falak mentén körbefutó sártöltés. A székek alacsonyak, s azt a célt szolgálják, hogy rájuk kuporodva a szintén alacsony asztalt, tűzhelyet

körülüljék. A guzalosba a leány magával vitte a kicsi székét. A szék tehát egyéni tulajdona a leánynak, éppenugy, mint a guzsaly. A kerek háromlábú székek nemcsak ülésre szolgálnak, hanem felfordítva, a lábak közé állítják a forró máléüstöt. Használat után a régi alacsony székeknek a kilér, az eresz vagy szin fedéllécei közé akasztva van a helye. Az alacsony kerek asztalokat is a kerítésre, a háztetőre, az ágy alá, a sarokba teszik. Kallós Z. is irt az asztalokról - mondván, hogy a nagy magas asztal sok helyen hiányzik. Az alacsony asztalt sohasem terítik le. Csak bucsuk alkalmával a bakokra rakott deszkákat, s ez a terített asztal. Az asztal egyébként szent. Ráülni nem szabad /Kallós 1960b:27-28/. A figyelem azonban a ruhafélék tartására szolgáló ronygyásládákra is kell, hogy irányuljon. Ezeket a szuszékokat helybeli mesterek készítették a menyasszony számára, s közszemlére is kitették. A ládákon még észrevehető a kézdivásárhelyi és brassói asztalosok növényi diszítésű ládáinak a hatása. A háztartási eszközök, edények hosszú sorát mutatja be Kós K., s kitér a gorzafalvi fazekasok munkájára is. A fazekasok munkájából csak a szalonci földbeásott égetőkemencék és a feketeedények jelentőségére hívhatom itt fel a figyelmet. Az északi és déli csángók fazekaskészítményei Moldva minden vidékére eljutottak. Gorzafalváról tavasszal-ősszel a tizenhárom-tizenöt éves cinkák /leánykák/ a hátukra vetett zsákba néhány edényt raknak, s elindulnak a Bákó vidéki csángó falvakba, ahol fazékért, csuporért kendert kapnak cserébe, s így gyűjtik össze a kelengyére valót.

Mondanom sem, kell, hogy Kós Károly munkáit egyedülálló rajzok egészítik ki. Kós Károly a néprajzi rajzolás klasszikusa.

Részletmegfigyelésekben gazdag Szentimrei Judit munkája a szőttésekről, varrásokról. Új világot tár elénk, amikor azt írja, hogy a moldvaiak ágyfölötti világos és sötét kendői nemcsak lakádiszkek, hanem ünnepi ruhadarabok is. A csángó asszonyok szöttesei és himzése is még tükrözik azt az időt, ami-

kor szerepük nem a diszítés, hanem a funkció volt. Ez így volt az ötvenes években, de a hetvenes évek idején már felbomlásban lévő diszitményrendszert láthattunk. A kendermunka bemutatásával Szentimrei J. számtalan részlettel támasztja alá Szolnoky Lajosnak a magyar kendermunka ősiségére vonatkozó megállapításait /Szolnoky 1972/. Iratlan törvény a csángóknál, hogy a kenderrostokat még a szedés, tyépés /nyüvés/ évében fel kell dolgozni, mert különben az asszonyt megszólják érte. A kenderfeldolgozás megőrizte magyar jellegét. A gyapjumunka viszont jobban kötődik a románhoz. Az etnikai különbségeket jól példázza, hogy Bákó környékén a románok övükbe teszik a guzsalyt, a magyarok a 'térgyük' közé fogják. Szentimrei J. ismerteti a szövés módokat, a himzéseket, a kelengyekészítést, jegykendőket, ingvállakat, katrincákat stb. Leírásaiban lépten-nyomon feltűnik, hogy mit tartanak a csángók magyarosnak, székelyesnek, románosnak és csángósnak. Meglepő a motívumok, technikák, diszítőelemek rendkívül gazdag, román jövevényszavaktól mentes magyar terminológiája. Korábban a viselet elemzése során Nagy Jenő is megállapította, hogy "az öltözet alapvető elemeinek elnevezésére a csángó lakosság többsége nem él román kölcsönszavakkal". A mintaelemek magyarok. A katrinca, karinca fokozatosan lépett a kerekítő helyébe /Nagy 1957:87-96/.

A fentebb említett munkában magával a viselettel Nagy Jenő foglalkozik. A keleti magyar népcsoportok viseletének kitűnő ismerője arra hívja fel a figyelmet, hogy a moldvai csángó öltözet "mai formájában is beszédes bizonyítéka annak az együttélésből eredő közös kulturának, amely a délkelet-európai népeket évszázadokon át összekapcsolta" /Kós-Szentimrei-Nagy 1981:360/. A moldvai csángóság öltözködése a munténiai román, a Duna melléki bolgár és a délukrán népi öltözethez hasonlít. A hagyományos formák megőrzésében szerepe van a gazdasági körülményeknek. Feltűnő azonban, hogy ezt az öltözetet ma a moldvai csángók és románok "magyar öltözetnek" /port unguresc/ tartják, az erdélyi magyarság viszont "román viseletnek" nevezi /Kós-Szentimrei-Nagy 1981:360/. A közös vonások ellenére mégis vannak szembetűnő különbségek. Maga a római katolikus egyház

is súlyt helyezett arra, hogy tagjait külsejük szerint meg lehessen különböztetni az ortodox románoktól. A női fejviselet különböző formái /ruha, tulpán, kerpa, féz, csepesz /' is jól illusztrálják a kisebb települési területek viseletének különbségét. Ugyanezt tanúsítják a csángós /Bákó környéke/, magyaros /ujabb székely telepek/, oláhos és bezerus /Románvásár környéke/ szabásu női ingek. Vidékek szerint különbözik a katrincák csikozása, diszítése. A Trunk vidékén használt kendervászon katrincák nyilvánvalóan a csángók ősi magyar kendermunkájával függenek össze. Nagy Jenő említett és még említhető /lábbelik, bőr felsőruhák, nadrágfélék stb./ elemzése nyomán - a múzeumok gyűjteményét is számbavéve - további terepmunkával el kellene készíteni a moldvai magyarok népviseleti atlaszát.

A fentiek során utaltam Kós Károlynak a moldvai fazekasságra vonatkozó kutatására. Nem felejtkezhetünk azonban meg arról, hogy a kolozsvári nyelvészek is foglalkoztak a moldvai fazekassággal.

Némi képet nyerünk a moldvai fazekasságról Kósa Ferenc, Vöő István és Zsemlyei János tanulmányából. A szerzők öt Bákó vidéki falu /Gorzafalva, Kukujec, Lészped, Pusztina, Frumósza/ fazekasságának román eredetű mesterszavait közlik. A munka részlet az erdélyi-moldvai fazekasság magyar szakszókincsének gyűjtéséből. A szerzők a gyűjtést 34 kutatóponton végezték el. A román eredetű szókincs nyomán követni tudjuk a mesterség menettét /Kósa-Vöő-Zsemlyei 1966:356-369/. A moldvai fazekásoknak a formát, technikát, szint jelentő szakszavai igen gazdagok /Vöő 1964:93-96; Zsemlyei 1964:258-262; Kósa 1965:297-302/. Vöő István állapította meg, hogy Moldvában két korongtípus ismeretes. Frumószán állva dolgoznak a korong mellett. Ennek ellenére Moldva fazekassága egységesnek mondható. Világos a mesterség székelyföldi eredete. A legszorosabb a kapcsolat Bereck és Gorzafalva között /Vöő 1965:107-122/. Nem foglalkozhatom itt a részletekkel, de figyelemmel kísérve Kós K. vizsgálatait, a román kerámiakutatás eredményeit, a moldvai fazekasság egységessége és székelyföldi eredete még további vizs-

gálatot igényel. Csak néhány fazekasfalú /pl. Gorzafalva/ kerámiája székelyföldi eredetű.

1980-ban sajátos könyve jelent meg Gazda Józsefnek. Az Igy tudom, így mondom című könyvében a szerző népi beszélgetéseket közöl az élet minden területéről /gazdálkodás, építkezés, fonás-szövés, viselet, guzsalyos, tánc, lakodalom, gyógyítás stb./. Egy-egy fejezetbe különböző erdélyi, moldvai falvak idetartozó hagyományait illeszti bele, s mint írja: "Bármiről is szóljanak, bármit is ismertessenek a szövegek, mindenik a megélt életet, az emberi sorsokat, emberi lelkeket idézi a népi nyelv színes, képgazdag költőiségével" /Gazda 1980:7/. A kötetben bőven találunk moldvai magyaroktól közölt szövegrészeket is. Lehetetlen itt minden moldvai vonatkozásra utalnom. Csupán arra emlékeztetek, hogy a székelyek és a moldvaiak miképpen látják önmagukat, miben különbözik egyik moldvai falu a másiktól. Elsősorban a viselet sajátosságait tartják számon /Gazda 296-317/. Tudják, hogy Moldvában vidékenként másképpen ejtik a magyar szót. Az egyik gorzafalvi asszony így beszél: "Ugye lemenünk tova Rekecsin felé, ott még másféleképpen beszélgetnek, nálunk még másféleképpen. Pedig mind csak magyarok! Más a nyelv. Ezek a beszédek magiknál nincsenek. Én nem merek menni ki, mert én nem tudok értekezni! Megértek, mindenféle beszédet megértek, akármit mondhat maga! Akármit mondhat, me tudom, mit mond maga! Csak maga nem éppeg mindig érti, mint mondok én." /Gazda 1980:357/. Még néhány moldvai /Pilyeszt/ magyar mondat: "Itt van Jugan, Chirist, Bartisest, Dumafalva, Mikoseni, Judafalva, Tamásfalva. Beszélnek... nálunk Pildesten, Jugánban, Szabófalán, nálunk van fele népeknek, hogy nem tud gyelok /egyáltalán/ románul. Bákónál ott vagyunk még több falu, azok mász fajták, azok másképpen beszélnek, székelesen. Azok nem találunk véllünk" /Gazda 1980:357/. Magyarpatakon mondták Gazda J.-nek: "Megértsük, de mellik nem találkozott velük, az nem ért belőlük erősz. Magyarul beszélnek, há csak eszeheberásszák. Én körucával /szekérrel/ jártam ott elé Szabófalvára. Ha nem hallgat jól oda, nem érti meg, hogy mit mond a mászik" /Gazda 1980:357/.

Mély szimbolikus értelme van ennek a nagypataki népdalnak
/Gazda 1980:72/.

Megérett a fekete szemű cseresznye,
Az alatt van egy szép táncos menyecske.
Menyecskének koszornyec /kosár/ a kezibe,
Olyan mély a koszornyának feneke,
Nem hallik ki a magyar szó belőle.

A csángók nyelvi és etnikai magatartását egyébként tanulságosan kifejezi Beke Györgynek egy legénykével folytatott beszélgetése. Az író nem érti világosan a csángó beszédet. A legényke ezt észreveszi, s így szól: "Hát maga nem tud igazán magyarul?" /Beke 1971:1534/.

Kós K., Szentimrei J. és Nagy J. kitűnő monográfiáját kiegészíti néhány olyan tanulmány, amelyek hazai szerzők kutatásai révén születtek meg. Tegyük hozzá, hogy nehéz és körülményes helyszíni kutatások nyomán. Mindenekelőtt Halász Péter tanulmányairól szólok azokkal a bevezető szavakkal, hogy néprajzi közvéleményünk és tudományunk szinte nincs is tisztában Halász Péternek a Honismeret szerkesztésével végzett nagyjelentőségű munkájával. Halász Péter egyik, a Tiszatájban megjelent tanulmányában új megfigyelésekkel gazdagítja a moldvai kettős udvarok, a lakóház belső élete, a tüzhelyek, butorok, ételek néprajzát /Halász 1973:52-58/. Majd részletesebben ír a megfőzött kendermagból készült turószerű ételről, a zsufáról. A moldvai magyarok fogyasztották a zsufa visszamaradó olajos levét is. Ez a kakas-téj /Halász 1973:341-345/. Azért is szükségesnek tartom felhívni a figyelmet Halász P. tanulmányára, mert erdélyi kollégáink a moldvai magyarok ételleivel nem foglalkoztak, noha a nyelvészeti munkáikban bőven vannak ételnevek. Halász P. az északi és déli csángó településekről mutatja be a kenderfeldolgozást. Annak ellenére - írja Halász P. - hogy a moldvai magyarok földrajzi és társadalmi helyzetüknél fogva igen erős román hatásnak vannak kitéve "a kendermunka műveleteinek elvégzési módjára ugyszólván semmi, de az ezzel

kapcsolatos terminológiára is rendkívül csekély hatást gyakorolt a környező románság". Ez a megállapítás még azokra a falvakra is érvényes, ahol már inkább románul beszélnek /Halász 1973:89/. A kendermunka tárgy- és szóföldrajzának figyelembevételével a moldvai magyarok néprajzi csoportjainak elkülönítésére Halász P, új javaslatot tesz. Néhány esetben a Tatros mentiek az északi, a Románvásár környéki csángókkal mutatnak azonosságot, és ez esetben a Bákó környéki, Szeret-Tázló közti csángók pedig elkülönülnek az előbbi két vidéktől /Halász 1973:89/. Szembetűnik ez az általa közölt negyedik térképen és a fonál feltekerésére vonatkozó magyarázatánál /Halász 1973:78-79/. A Magyar Névtani Dolgozatok 19. számaként jelent meg Halász P. Magyarfalva helynevei c. füzete, amelyben tanulságos településtörténeti, gazdaságnéprajzi és szokás-/pl. határkerülés/ közlések is találhatóak. A moldvai magyarok etnikai csoportjait jól szemlélteti, hogy a magyarfalusiak a lábnyikiakat szekujoknak /székelyeknek/ csufolták, míg amazok őket natykalapos csángóknak. Többoldalu vizsgálatok nyomán Halász P. feltételezi, hogy a 18. század végén a madéfalvi vérengzést követően több-kevesebb bujdosó eljutott Gajcsána-Magyarfaluba, s átvették a korábbi lakosság nyelvét. A füzet ismertetése során Barna Gábor joggal írja, hogy a moldvai magyar falvak egy részének a neve azt mutatja, hogy nagyon régies, 13. századi névadással /pl. Birófalva, Acélfalva, Szabófalva, Tamásfalva/ van dolgunk /Forrás 1983. 10. sz. 93. 1./.

Halász Péternek más figyelmet keltő irásai is vannak a Moldvában élő és a Baranyába kiköltözött csángók néprajzáról, termelészövetkezeti mozgalmáról /Halász 1970:47-56; 1971:149-195; 1979:53-63; 1980:33-43; 1981:10-11/.

Nemcsak a moldvai magyarság néprajzi megismerését gazdagítja, hanem az Erdélyben folyó igen eredményes etnobotanikai kutatásokat is kiegészíti Halászné Zelnik Katalin tanulmánya a moldvai magyarok gyógynövényismeretéről. Tizenkét moldvai faluból közöl népi növényneveket, ismerteti használatukat. Az orvoshiány, "részben pedig az évezredes elzártság következtében a lakosság körében elevenen él a gyakorlati megfigyeléseken és

a hiedelmeken alapuló gyógyító tevékenység. Olyannyira, hogy egy 8-10 éves kisfiú is el tudja sorolni és meg tudja mutatni ugyyszólván az összes gyógyításra használt növényt, és elmondja, mire használják." /Halászné Zelnik 1981:361/. A növényeket nem gyűjtik, hanem a mezőről jöveket szedik össze. A gyógynövény nem áru, hanem a beteg megsegítésének tárgya. A gyűjtőket azonban számontartják, s szükség esetén felkeresik őket /Halászné Zelnik 1981:362/. Ezekből a finom megfigyelésekből arra következtethetünk, hogy a természeti környezet hasznának a felismerése még primér jellegű a moldvai magyaroknál. A növényi kultiváció kezdete, amikor egyes vadnövényeket /Szentantal mák, Szentgyörgy virág, madraburján. Halász 1973:54/ behoznak a virágos kertbe. Halászné Zelnik K. további feldolgozásra serkenti Selmeczi Lászlónak egy kun szokásról írt közlését. Ugyanis a kun sirokban a koponya alól üröm species /Artemisia/ került elő. A moldvai csángók körében ma is járja, hogy a halott feje alá tett párnát különféle növényekkel /Tagetes patula, Mentha sp. stb./ tömik meg /Halászné Zelnik 1980:866/. A szerző közlései egyébként értékesen egészítik ki Csüry B. Bogdánfalváról közölt növényneveit is /Csüry 1933:249-51, 316-21/.

A növénynevek során szeretnék egy lényeges települési problémára rámutatni. Egyes moldvai vadnövény nevek előfordulnak a Moldvától közelebbi vagy távolabbi magyar vidékeken is. Ilyen pl. a galagonya /Crataegus monogyna Jacq./ pusztinai és csügési istengyümócs neve, amely azonos értelemben ismert Udvarhelyen, Csikban is /Szabó-Péntek 1976:109, MTSZ./ s jelzi - bizonyára sok egyébvel együtt hogy a két moldvai falu lakói székely, valószínű csiki eredetűek. A nem székely Szabófalván a Tilia cordata nem száldokfa, vagy nem ahhoz hasonló az elnevezése, hanem hárs. A nem székely moldvai magyaroknál a Tilia cordata-nak ez a finnugor /esetleg uráli/ elnevezése sejteti, hogy a lakosság a magyarság igen ősi, a székelyektől független rétegéhez tartozik. A Moldvába bevándorolt székelyek magukkal vitték a Tilia speciesek ismeretlen eredetű /TESZ./ száldokfa, szadopfa stb. elnevezését.

A moldvai társadalom néprajzáról keveset tudunk, noha Kós Károly és Faragó József munkáiban nem kevés a hagyományok társadalmi szempontu értelmezése.

Arra hívom fel a figyelmet, hogy a moldvai és székelyföldi magyarok között az újabb évtizedekben számottevő kapcsolat kezd kialakulni. 1968-ban indult meg Csikszentdomokoson az un. "100 lejes feleségek" behozatala Moldvából, többnyire Girlény és Lészped Bákó megyei falvakból. 1980-ig hetvenkét un. "100 lejes feleség" került Csikszentdomokosra, - írja Balázs Lajos. Ennek az exogám jelenségnek az a lényege, hogy a kollektív gazdaságokban dolgozó legények nehezen kapnak leányt a faluban. A lovakkal járó legényekhez nem szívesen mennek feleségül, hanem azokhoz, akiknek valamilyen mesterségük van, így a megidősödött legények "Bákóra szorulnak". A legények megszerzik a csángó leányok címét, s a leányoknak "pár hívó sort", fényképkét s 100 lej vonatköltséget küldenek. A leányok a hívó szóra jönnek. "Nem tudnak olyan esetről, hogy a 100 lej odaveszett volna." A legény is elutazhat a keresztapjával vagy más férfirokonával leánynézőbe. Az ilyen moldvai feleségeket nevezik "százlejeseknek". Aki már hozott asszonyt Moldvából, attól további moldvai leányok után érdeklődnek, akik azután szívesen jönnek Csikszentdomokosra. A moldvai feleségeket ügyes fehérnépek tartják, dolgozók, tiszták, csak kevésbé jártasak a háztartásban, tartózkodóbbak. Három-négy gyermeket szülnek. Szegényen jönnek, van aki alig hónalj' pakkot hoz, de új otthonukban felöltöznek, butort vesznek nekik /Balázs 1982 :154-156/. Nem részletezem tovább Balázs Lajos kitűnő megfigyeléseit. Hasonló törekvésekről számolt be Beke György is. Szerinte a klézsei és somoskai leányokat Gyergyóba viszik /Beke 1972:10-11/. Ez az exogám jelenség rokoni kapcsolatokat teremt Székelyföld és Moldova között, ami hozzájárul a moldvai magyarok etnikai tudatának megőrzéséhez. Hasonlóan, mint a Dunántulra telepített csángók moldvai hazalátogatásai. Balázs L. és Beke Gy. közlése annál inkább figyelmet érdemel, mert a múlt század közepén Petrás Incze még erős endogámiáról beszél. Csángó leány nem megy férjhez moldvai székelyhez, s a székely legény

sem vesz el csángó leányt /Domokos 1979:1329/. A moldvai magyarok tehát nemcsak két eltérő nyelvi, hanem ennek megfelelő két nagyobb endogám csoportra oszlottak. Ez a tény döntő lehet az etnikum későbbi vizsgálatánál.

Az élet mindennapi gondját, örömét, szomorúságát, a hiedelmekkel, bűbájolással teli tevékenységét, munkáját mondatja el a csángó asszonyokkal Marosi Julia. Nem mindig világlik ki írásaiból, hogy melyik faluban gyűjtött /Marosi 1976:1787-1797; 1980:9-20; 1982:20-28/.

A társadalomnéprajzi kutatások jelentős eredménye Kósa-Szánthó Vilma tanulmánya. A szerző a rokonsági terminológiákról ír, s a moldvai székelyes csángó Külsőrekecsin lakóiról megállapítja, hogy nagycsalád-típusu rokonsági terminológiát őriztek meg, noha a külsőrekecsiniek nem tudnak arról, hogy valaha is nagycsaládban éltek /Kósa-Szánthó 1980:1949; 152-154/. Magam is jártam Külsőrekecsinben. Az archaikus jellegű falu építkezésében, szokásaiban semmi olyat nem vettem észre, ami a nagycsalád-rendszerre utalna. Arról azonban tudnak, hogy a vérrokonok /nemzet/ régebben egymás szomszédságába települtek. Erről részletesen szól Kós Károly is. Nem feladatomban itt J. Lőrinczy Rékának a magyar rokonsági elnevezésekről írt kitűnő könyvének a bemutatása. Ő történeti korok, és nem tájak szerint vonja le a rokonsági elnevezésekből a következtetéseket, de bőven foglalkozik egyes moldvai csángó rokonsági terminológiával is /J. Lőrinczy 1980/. Tőle várnánk a moldvai rokonsági rendszer feldolgozását. Imreh István arról ad hírt, hogy egy egyszerű szabófalvi parasztember, Szeszka Erdős Péter 90 év körüli szabófalvaiaktól jegyzett le a faluközösségről, határkertről, falukapuról, a faluszékéről, a házassági szokásokról stb. értékes anyagot. Meghatóan írta 1975. április 19-én Imreh Istvánnak: "Van sok anyagom, amelyik gyütem sokféle sokásról hogy készítetek egy könyvet a Szabofalvarol... Mostanig van leírva vaj harminc anyag s meg kel vaj 30 anyag" /Imreh-Szeszka Erdős 1978:197/.

A magyarországi Moldva-kutatás értékes dokumentuma Barthas J. pusztinai személynévgyűjtése /Barthas 1982/. Ebben a Tatros-völgyi szinmagyar lakosságu /1556 lélekszámu/ faluban csak két román család lakik, de ezek ősei is - a hagyomány szerint - ortodox vallásra áttért magyarok, akik román leányt vettek feleségül. Viseletük eltér a magyarokétól. A római katolikus vallás nyomait világosan látjuk a keresztnevekben. Sokan viselik a falu védőszentje nevét, s ez így van a Tázlövölgy más csángó telepein is, s a Beszterce melléki csángómagyaroknál. A névadási rendszer társadalomnéprajzi szempontból sok tanulságot nyújt. Az elsőszülöttnek az apa vagy az anya nevét adják. Kaphatja a nagyapa vagy nagyanya nevét is az ujszülött. Talán az avankulátus szokása rejlik abban a hagyományban, amikor az ujszülöttnek a nagybátyja /vagy nagynénje/ nevét adják. Szokás, hogy az elhunyt elsőszülött nevét a második gyermekre ruházzák. Egyes nevek négy-öt nemzedéken át is öröklődnek a családban. A román hatást mutató nevek száma csekély. A pusztinai családnévadás módjában két kategóriát különböztetünk meg 1./ Hivatalos család- vagy vezetéknev, 2./ helyettesítő név vagy névcsoport /ragadvány- és gunynév/. A hivatalos családnévet a pusztinaiak "román névnek" nevezik, mivel csak a román hivatalos okmányokban fordul elő. "Szerintük mindenkinek van román /hivatalos/ és magyar /hivatalos név népies formája/ neve" /Barthas 1982:22/. A nevek elrománosítása 1920-ban kezdődött. A helynévként előforduló családnévek megőrizték eredeti formájukat. A megkülönböztető nevek javarésze keresztnevéből keletkezett, s a pusztinaiak 90%-ának van megkülönböztető neve. Ez rendszerint keresztnév. Erre azért van szükség, mert csak 4-5 család alkotja a lakosság zömét. A megkülönböztető nevet a családnév elé teszik. A megkülönböztető neveknek sok a variánsa. Bővelkednek a pusztinaiak ragadvány- és gunynevekben is.

Kiegészíti Barthas József munkáját Bura László bogdánfalvi közlése a megkülönböztető és ragadványnevekről. Bogdánfalván is a legtöbb név több elemű: családnév /Budó/ + keresztnév /Márton/ + apa keresztnéve /Mihály/ + a megkülönböztető

név /Akatrinej 'Katié'/. Tehát ilyen nevek vannak Bogdánfalván:
Dobos Mihály György Pényes /Bura 1956:369-377/.

Társadalomnéprajzi szempontból is számon tartjuk a moldvai katolikusok Bandinus-féle 1646-47. évi összeírásának újbóli megjelentetését és elemzését. Ezt Hajdu Mihálynak köszönhetjük aki azért foglalkozott ezzel az összeírással, hogy lássuk a család- és keresztnévek 'megterhelését', gyakoriságát, s a be-türendbe szedés révén a szerző lehetővé kívánta tenni a név-anyagnak más vidékek és korábbi összeírások névanyagával való egybevetését /Hajdu 1980:6/. Hajdu M. a következőket írja:
"...a településtörténet, néprajz s egyéb tudományok számára is olyan tények föltárását eredményezheti a névanyag strukturális és rendszerteremtő vizsgálata, amely egyrészt a magyar név-kincs mélyebb összefüggéseire vethet fényt, másrészt segíthet eldönteni településföldrajzi, népmozgalmi, kulturhatási terü-letre tartozó kérdéseket" /Hajdu 1980:6/. Az összeírásban sze-replő 966 katolikus személy családneve közül 832 magyar vagy valószínűleg magyar eredetű név. A keresztnévek sorában a fér-fiaknál a János és a Péter, a nőknél a Katalin és Anna vezet /Hajdu 1980:28-30/. A Bandinus-féle összeírás nevei szinte kivétel nélkül kételeműek. Ma a moldvai magyarok között három-és négyelemű neveket találunk. Lehetetlen, hogy ezt a 17. szá-zadi összeírók ne vették volna észre. Az összeírásban Huszt-ról négy Csőbörcsőki /Szöböröcsőki/ nevű magyart irtak össze. Csőböröcsőkről tehát kirajzása volt az ottani magyaroknak. A kérdéssel már Mikecs László is foglalkozott. Szerinte ezek a családnevek a husziták összetartására utalnak. Csőböröcsőkre s a vele szomszédos négy faluba is telepedtek husziták. Majd azt is mondja, hogy Csőböröcsők régi lakosságában Dnyeszter-fejérvár egykori várórségéből odatelepedett magyarokat is sejthetünk /Mikecs 1944:118-119/.

A moldvai magyarok eredetével magyar tanulmány Erdélyben alig foglalkozik. Csupán Szabó T. Attila egyik kisebb írására utalhatok, amelyben a Zekel vidék /1598/ kifejezés magyarázata során a kitűnő nyelvtudós kifejti, hogy nemcsak az Aranyos-

Beszterce mellékén, a Szeret két partján, a Tatros, a Tázló és mellékvizeik táján lakó magyarok székely eredetűek, "hanem minden más nézettel ellentétben jórészt ilyen eredetű lehet a legrégebben kitelepültek tartható - a régi erdélyi nevén - románvásári, illetőleg Bákó környéki északi- meg déli-csángó csoport is" /Szabó 1972b:121/.

A Hét c. hetilapban felmerült olyan nézet, hogy a csángók régibb rétege 13. századi várőrök, gyepűőrök származéka, akik kipcsaki török elemeket is felszítottak /Ferenczi 1979 :11/. írtak a régi, nem székely réteg kazár származásáról is. A csángó név a kóborlót, elfutót, nomádot jelentő kazár népnév tükörfordítása /Szilágyi 1979:10/. Egy harmadik erdélyi szerző véleménye szerint a csángó népnév nem bolyongást, kóborlást jelent, hanem a hangadásra, beszédmódra, különös harangszóra vonatkozik /Szőcs 1979:10/. Talán itt idézhetem az olyan körültekintő kiadványt, mint az Uj Magyar Lexikon, amelyben az olvasható, hogy a kb. 110 000 csángó a honfoglaló magyarok visszamaradt töredékének a kunokkal keveredett utóda. Természetesen a székely csoportok szintén honfoglaló ivadékok, de azok később vándoroltak ki Moldvába.

A csángók etnikai és kulturális eredetének vizsgálata elvezetne tanulmányom eredeti céljától, s foglalkoznom kellene az eddigi széleskörű történeti kutatásokkal, a csángó nyelvjárással, néprajzi összevetésekkel. Szeretném azonban elmondani, hogy a moldvai magyarok eredete, letelepülési körülményei nem oldhatók meg csak a székelység oldaláról. Moldvában két lényegesen eltérő magyar dialektust beszélnek. A műveltségi jelenségek nem fedik a dialektus-határokat. Egyes néprajzi jelenségek összefüzik, mások elkülönítik az északi és déli csángó településeket, a székelyes csángókat egymástól. Az egyes moldvai vidékek/falvak műveltségi javai között eltérések, "stilus árnyalatok" vannak. Ez lényeges lehet a moldvai magyarság eredetének tisztázásánál.

A műveltségi javak elkülönítésével, etnikai funkciójával már Lükő G. is foglalkozott, akinek e téren elévülhetetlen érdemei vannak. Lükő G. igyekezett elkülöníteni a moldvai magyarok műveltségében a székely és csángó elemeket. Maguk a csángó magyarok szerinte a Szamos völgyén át kerültek át Moldvába /Lükő 1936:151/. Ehhez annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy a moldvai csángó magyarok kulturája a Kárpátoktól keletre eső területek kulturájába simul bele, s ez a kultúra független a nyelvhatároktól. Természetesen a moldvai magyarságon belül vannak kisebb etnikumok a Redfield-i nagy- és kis kulturák értelmében is. Az erősen vallásos csángó magyarok, ha a Szamos völgyén át huzódtak volna be Moldvába, miért nem hozták pl. magukkal a betlehemes játékot és más karácsonyi játékaikat. Maga Lükő G. és Faragó J. és mások mondják, hogy az északi csángók között /Románvásár vidéke/ és délen /Bogdánfalva/ a csángó magyaroknál ismeretlen a betlehemezés /Lükő 1936:90/. Az is elképzelhetetlen, hogy korábban nagyobb tömegű magyarság huzódott volna ki a háboruknak kitett Moldova földjére. A székely expanziók kétséggel ujjabbak, s nem jelentéktelenek, mint ezt Kós K. is hangsúlyozza. A moldvai csángó magyarság autochton. Egyidős azokkal a magyarokkal, akik a Kárpátok táján jelentek meg. A moldvai magyarok ősi, autochton voltát jelzi, hogy a székely /és román/ csoportokkal szemben még a múlt század közepén is endogám közösséget alkottak. A moldvai magyarok eredetének kutatásánál vizsgálnunk kell az egész Moldova és nyugati Besszarábia egykori magyar lakosságának kérdését. A vizsgálatokat ki kell terjeszteni Hotin, Mohilev, Őrhely, Tighina, Dnyeszterfehérvár, a sokat emlegetett Csőbör-csők vidékéig. Értékes eredményeket hozhatna a határ- és dülőnevek vizsgálata. Meg vagyok győződve, hogy meglepetést okozna Csőbör-csők, Hotin, Mohilev, Huszt és a közelebbi moldvai települések /pl. Jászvásár/ egyházi anyakönyveinek átvizsgálása. Működik magyar-szovjet történész vegyesbizottságunk. Kívánatos lenne, hogy Moldávia és Besszarábia fenti egyházi iratainak tanulmányozását programjába iktassa. Talán tanulmányozni lehetne az egyházi iratokat romániai levéltárakban is.

Nem kis létszámú magyarság asszimilálódásáról van szó. Zöld Péter 1767-ben Csőbörcsőkön és a szomszédos magyar falvakban 7139 magyart gyóntatott meg /Lükő 1936:182/. Ujból felül kell vizsgálnunk a huszita kérdést. Mint már felvetettem, a moldvai magyarok vallási folklórjában lehetnek huszita maradványok. A magyarokra vonatkozó számtalan történeti foszlány, demográfiai adat közül csak Vetsei P, István 1757-ben megjelent Magyar geographiájából idézek a besszarábiai, ill. butsáki magyarokról néhány sort: "Számkivetett magyarok is laknak itten; nevezetesen azok a husziták, kik ezelőtt 300 egynéhány esztendőkkel vallásokért ki-üzettek... Husz nevű városban laknak, még ma is Magyar nyelven beszélnek; bokáig érő ködmönökben járnak; Prédikátorokat Erdélyből szoktak amint beszélnek magoknak szerezni" /Vetsei P. 1757:294/.

És most itt rátérek egy szlovák problémára. Két szlovák könyv fekszik előttem. Az egyik még 1966-ban jelent meg, a szerzője Sirácky Ján és a címe St'ahovanie Slovakov na Dolnu zem v 18. a 19. storoci /Bratislava 1966/, amely az alföldi szlovákok településtörténete. A másik kétkötetes munkát a Matica Slovenská adta ki Slováci vo svete /Martin 1980/ címen. Az első kötetben Sirácky Ján és munkatársai a népi demokráciákban élő szlovákokkal foglalkoznak. Erről a két munkáról csak a legnagyobb elismeréssel szólhatok, mert egy kis nép a más országok határai között élő nyelvtestvérei történetét, nyelvi, néprajzi sajátosságait, jelenlegi kulturális helyzetét mutatja be... aggódva, félve. A szerzők szólnak a Magyarországon, Lengyelországban, Bulgáriában, Romániában élt vagy élő szlovákokról. Mindkét munka igen tárgyilagos. Jogosan feltehetem a kérdést: ha egy szocialista országban, Csehszlovákiában megjelent két munka is, amelyik a szomszédos szocialista országokban élő szlovákokkal foglalkozik, - nálunk miért nem láthat napvilágot - írásom tárgyánál maradván - olyan kiadvány, amelyik az erdélyi és moldvai magyarság történetét, mai helyzetét mutatja be. A népelet kutatója elsősorban azokat a tájakat figyeli, ahol népünk műveltsége - idézve Kassák Lajos egyik gondolatrészletét: "nemcsak horizontálisan terjed, hanem vertikálisan is a mélybe hatol, és a magasba emelkedik."

A mélybe hatolás és a magasba emelkedés jellemzi az omladozó moldvai magyarság kulturáját is. Az omladozást nemcsak mi látjuk, hanem érzik az ottaniak is. Ennek az érzésnek ad hangot ez a csángó vers is:

Czángó magyar, czángó magyar
Mivé lettél czángó magyar?
Ágról szakadt madár vagy te,
Elvettette, eltemette...

Idegen nyelv bébortja nyom,
Olasz papoczkák nyakadon.
Nem tudsz énekelni, gyónni,
Anyád nyelvén imádkozni ...

Végül személyes vallomással fejezem be összefoglalásomat. A moldvai magyarságot körülvevő nép, a románok népi műveltségének, irodalmának, művészetének mindig nagy tisztelője és megértője voltam és vagyok. Az általam szerkesztett kiadványokban /Miscellanea Ethnographica, Műveltség és Hagyomány stb./ örömmel adtam helyet román szerzőknek. Diákságom idején Gusti Dimitrie és munkatársai könyveinek tanulmányozása is vezetett a néprajz irányába. Nagy élményt jelentett számomra, amikor Pamfile Tudor, Marian Simeon Florea, Papahagi Tache, Gorovei Artur, Muslea Ion, Vuia Romulus és mások munkáit tanulmányozhattam. Az újabb román etnográfus és folklorista nemzedék /Bănăţeanu Tancred, Butură Valeriu, Vrabie Gheorghe, Taios Ion, Fochi Adrian, Bîrlea Ovidiu, Vulcanescu Romulus, Vlăduştiu stb./ munkásságát is európai rangúnak tartom, mégha egyik-másik tudományos eredményükkel vitatkozom is. A vita a tudományos életben a megbecsülés egyik kifejezője. Román kollégáim munkáiból népük hagyományainak olyan tisztelete és féltése árad, a népünkhöz való ragaszkodás olyan szellemét sugározzák, amely a perem-magyarság számbavételét, hagyományaik jelentőségét a magyar népelet kutatóinak tudatában csak megerősíti, és hagyományaink kutatására serkent bennünket a Szerémségben, a Zoboralján éppenugy, mint Burgenlandban és Moldvában. Ami-

kor ezeket a sorokat írom, üdvözléteket kapok az isztrorománok /Isztria, Jugoszlávia/ körében kutató Vlăduțiu Ion barátomtól. Az ő újabb kutatóútja is - nem beszélve a jugoszláv és görög Makedoniában, az Albániában élő arománok, meglenni románok kutatójáról - annak a bizonyítéka, hogy milyen nagy súlyt fektetnek a románok a centrumtól távol élő etnikai közösségeik számontartására, kutatására. A románok a baráti országban élő alig 2000-3000 isztrorománt etnikumuk elidegeníthetetlen részének tartják. Az ő jugoszláviai példájukat szeretnénk követni a szintén baráti országba, Romániába vezető moldvai kutatóútakkal, az ottani magyarság, csángó etnikai közösségünk további tanulmányozásával...

Irodalom

- Almási I.,
1966 Román refrének a moldvai csángók népdalaiban.
Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, X.1.sz.
Kolozsvár 1966. 119-124.
- Balázs L.
1982 A párválasztás kritériumrendszere Csikszent-
domokoson. Korunk Évkönyve 1982. Kolozsvár 1982.
147-160.
- Balogh E.,
1981 Romániai magyar irodalmi lexikon, I. Bukarest
1981.
- Barthas J.,
1981 Pusztina személynevei. Magyar Személynévi
Adattárak, 45. Budapest 1982.
- Beke Gy.
1971/a Lakatos Demeter csángó népköltőnél. Falvak
Dolgozó Népe, 1971. 3.5.
1971/b Csángó nyelvi epizódok. Korunk 30. 10. sz.
Kolozsvár 1971. 1532-1533.
1972 Magunk keresése. Riportok, esszék. Bukarest 1972.
1977 Vizek törvénye. Riportok. Kolozsvár 1977.
1979 Meghívás nélkül. Budapest 1979.
1982 A hűség próbája. Élet és Irodalom, 27. 50. sz.
1983. 14. 1.
- Bosnyák S .
1973 adalékok a moldvai csángók népi orvoslásához.
Orvostörténeti Közlemények, Budapest 1973.
279-297.
1980 A moldvai magyarok hitvilága. Folklór Archivum,
12. k. Budapest 1980.

- Bura L.,
1966 Ragadványnevek Bogdánfalváról. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 10. 2. sz. Kolozsvár 1966. 369-377.
- Cseres T.
1982 Őszi beszélgetés Klézsén. Mozgó Világ, 8. 10.sz. Budapest 1982. 24-29.
- Csüry B.
1933 Növénynevek Bogdánfalváról. Magyar Nyelv, 29. 1933. 249-251, 316-321.
- Dávid Z.
1982 Magyarok - határaink mentén. Mozgó Világ 8. 7.sz. Budapest 1982.
- Diószegi V.
1957 Visszafelé számláló ráolvasások. Néprajzi Közlemények 2. 3-4. sz. Budapest 1957. 162-173.
1960 Embergyógyítás a moldvai székeklyeknél. Néprajzi Közlemények, 5. 3-4. sz. Budapest 1960. 35-124.
- Domokos P.P.
1938 A moldvai magyarság történeti számadatai. Hítel 1938. 295-308.
1958 Rezeda. 96 csángómagyar népdal. Budapest 1958. /Ujabb kiadásai 1971-ben, 1980-ban jelentek meg./
1979 "...édes Hazámnak akartam szolgálni...". Kájoni János: Cationale catholicum. Petrás Incze János: Tudósítások. Budapest 1979.
1981 Bartók Béla kapcsolata a moldvai magyarokkal. Budapest 1981.
- Domokos P. P. - Rajeczky B.,
1956, 1961 Csángó népzene, I. k. Budapest 1956., II. k. Budapest 1961.
- Faragó J.
1956 Egy szabófalvi csángó költő. Utunk 11. 48. sz. Kolozsvár 1956. 4.
1960 Egy moldvai csángó Ludas Matyi-mese. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 7. 3-4. sz. Kolozsvár 1960. 255-268.
1963 Györgyike és Ilona balladája. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 7. Kolozsvár 1963. 191-213.
1972 A mai moldvai csángómagyar folklórgyűjtés. Igaz Szó 20. 1.sz. 1972. 109-114.

- 1977 Balladák földjén. Bukarest 1977.
- 1979 A magyar folklór gyűjtése Moldvában. Művelődés
32. 11.sz. Bukarest 1979. 29-31.
- 1980 A mai romániai folklórgyűjtés vázlata. Népisme-
reti dolgozatok 1980. Szerkesztette Kós Károly,
Faragó József. Bukarest 1980. 14-25. 1.
- Faragó J. – Jagamas J.,
1954 Moldvai csángó népdalok és balladák
Bukarest 1954.
- Farkas A.,
1981 Lakatos Demeter verseiről. Tiszatáj 36. 8.sz
Szeged 1982. 15.
- Ferent I.
1981 unok és püspökségük. Fordította Domokos Pál
Péter. Budapest 1981.
- Ferenczi G.,
1979 A csángók. Egy kérdés újabb megközelítése.
A Hét 10. 18. sz. Bukarest 1979. 11.
- Gazda J.,
1980 Így tudom, így mondom. A régi falu emlékezete.
Bukarest 1980.
- Gálfy M. – Márton Gy. – Szabó T. A.,
1963 Tájékoztató a moldvai csángó tájnyelvi térképről.
Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 7.
Kolozsvár 1963. 215-228.
- Gellért Gy.,
1982 Cui prodest? A romániai magyar néprajzkutatás
hétköznapijai. Mozgó Világ, 8. 10. sz. Budapest
1982. 30-35.
- Gunda B.
1975 Az Avar-domb kincse. Alföld 26. 6. sz. Debrecen
1975. 55-59.
1983 Europäische Beziehungen eines ungarischen
Zauberspruches. Műveltség és Hagyomány 21.
Debrecen 1983. 137-166.
- Györffy I.
1916 Moldva. Földrajzi Közlemények, 44. Budapest
1916. 479-503.
1925 A moldvai magyarság száma 1900-ban. Magyar Nyelv
21. Budapest 1925. 124-126.

- Hajdu M. ,
1980 Az 1646-47. évi Bandinus-féle összeírás névstatistikái. Magyar Személynévi Adattárak 30. Budapest 1980.
- Halász P.
1970 Egy Baranya megyei egyesült termelőszövetkezet első két éve. Gazdálkodás 10. sz. 1970.47-56.
1971 A termelőszövetkezeti mozgalom története Egyházaskozáron. Agrártörténeti Szemle 13. 1-2. sz. 1971. 141-195.
1973/a A moldvai -magyarok egy régi étele. Zsufa. Ethnographia 84 Budapest 1973. 341-345.
1973/b A moldvai magyarok kendermunkája. Népi Kultúra - Népi Társadalom/7. Budapest 1973. 55-91.
1973/c Az én édesemnek dombon ülő háza. Tiszatáj 27. 8. sz. Szeged 1973. 52-85.
1979 Moldovának sűrű vize... Dunatáj 2. 2.sz. Szekszárd 1979. 53-63. 1.
1980 Az egyházaskozári csángók utolsó kálváriája. Dunatáj 3. 2.sz. Szekszárd 1980. 33-43. 1.
1981/a Magyarfalu helynevei. Magyar Névtani Dolgozatok 19. Budapest 1981.
1981/b Moldvai magyarok, Uj Tükör 18. 26.sz. 1981. 10-11.
- Halászné Zelnik K. ,
1980 Az ürömnök gyásznövényként való használatáról. Élet és Tudomány 35. 28. sz. Budapest 1980. 866.
1981 Adatok a moldvai magyarok gyógynövény ismeretéhez. Gyógyszerészet 25. 10. sz. Budapest 1981. 361-367.
- Hegedüs L. ,
1952 Moldvai csángó népmesék és beszélgetések. Budapest 1952.
- Horger A. ,
1908 Hétfalusi csángó népmesék. Budapest 1908.
- Imreh I. - Szeszka Erdős P. ,
1978 A szabófalvi jogszokásokról. Népismereti dolgozatok 1978. Bukarest 1978. 195-207.
- Jagamas J. ,
1977 Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez. Zenetudományi írások. Szerkesztette Szabó Csaba. Bukarest 1977.

Jagamas J. - Faragó J.,
1974 Romániai magyar népdalok. Bukarest 1974.

Kallós Z.

- 1958/a Hejgetés Moldvában. Néprajzi Közlemények 3. 1-2. sz. Budapest 1958. 40-50.
- 1958/b Ismeretlen balladák Moldvából. Néprajzi Közlemények 3. 1-2.sz. Budapest 1958. 51-70.
- 1959 Világszép Erzsébetje. Egy mese verses és prózai változata. Néprajzi Közlemények 4. 1-2. sz. Budapest 1958. 115-124.
- 1960/a Mesék verses és prózai változatai. Néprajzi Közlemények 5. 1. sz. Budapest 1960. 165-178.
- 1960/b Asztalok, székek a gyimesi és moldvai magyaroknál. Néprajzi Közlemények 5. 3-4. sz. Budapest 1960 22-31.
- 1966 Ráolvasás a moldvai és a gyimesi csángóknál. Műveltség és Hagyomány, 8. Debrecen 1966. 137-157.
- 1968 Hejgetés Moldvában. Művelődés 31. 12. sz. Bukarest 1968. 42-43.
- 1970 Balladák könyve. Élő hazai népballadák. Szabó T. Attila gondozásában. Bukarest 1970.
- 1973/a Balladák könyve. Élő erdélyi és moldvai magyar népballadák. Gyűjtötte Kallós Zoltán. Sajtó alá rendezte Szabó T. Attila. Budapest 1973.
- 1973/b Új guzsalyam mellett. Bukarest 1973.
- 1977 Balladák könyve. Élő erdélyi és moldvai népballadák. Kallós Zoltán gyűjtése. Szabó T. Attila gondozásában. Budapest 1977.

Kóka R.

1982 A lészpedi "szent leján". Tiszatáj 36. 8. sz. Szeged 1982. 29-44.

Kós K.

1976 Csángó néprajzi vázlat. Tájak, falvak, hagyományok. Bukarest 1976. 103-217.

Kós K. - Szentimrei J. - Nagy J.,

1981 Moldvai csángó népművészet. Bukarest 1981.

Kósa F.

1965 Az edényégetéshez használt fafajták elnevezései a fazekasmesterségben. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 9. 2.sz. Kolozsvár 1965. 297-302.

- Kósa F. - Vöö I. - Zsemlyei J.,
 1966 Román kölcsönzők a moldvai csángó fazekasság szakszókincsében. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 10. 2. sz. Kolozsvár 1966. 356-369,
- Kósa-Szánthó V.,
 1980 A rokonságterminológia városiasodásának folyamata. Népismereti dolgozatok 1980. Szerkesztette Kós Károly, Faragó József. Bukarest 1980. 147-158.
- Kovács Gy.,
 1951 A szabadság utján. Moldvai csángók között. Bukarest 1951.
- J. Lőrinczy R.,
 1980 A magyar rokonsági elnevezések rendszerének változásai. Bukarest 1980.
- Lükő G.,
 1936 A moldvai csángók, I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal. Budapest 1936.
- Marosi J.
 1976 Vallomások egy csángó asszony életéből. Kortárs 1976 11. sz. 1787-1797.
 1980 Én vagyok az igaz árva. Uj Irás 20. 7. sz. 1980.9-20.
 1982 Ez velünk történt... Tiszatáj 36. 8.sz. 1982. 20-28.
- Martin Gy.,
 1971 Magyar tánctípusok és táncdialektusok. Budapest 1971.
- Márton Gy.,
 1954 A moldvai csángó nyelvjárás atlaszának munkálatairól. Magyar Nyelvőr 78. Budapest 1974. 376-382.
 1956 A moldvai csángó nyelvjárás szókincsét ért román nyelvi hatásról. Magyar nyelv 52. Budapest 1956. 92-100.
 1972 A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönzavai. Bukarest 1972.
- D. Mátai M.,
 1976 Egy elfelejtett reformkori magyar tudós. Gegő Elek, 1805-1844. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 146. sz. Budapest 1976.

- Mikecs L.,
 1941 Csángók. Budapest 1941.
 1944 A moldvai katolikusok 1646-47. évi összeírása.
 Erdélyi Tudományos Füzetek 171. Kolozsvár 1944.
- Nagy J.
 1957 A csángó öltözet szókincsének román jövevény-
 szavai. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények
 I, Kolozsvár 1957. 87-96.
- Râmneațu P.,
 1944 Die Abstammung der Tschangos. Sibiu 1944.
- Rudenskij N. E.,
 1982 Cislenosti i rasselenie vengerskich grupp
 v Europe za predelami Vengrii. Sovetskaja
 Etnografija, 1982. 3. sz. 27-39.
- Szabó T. A.
 1959 A moldvai csángó nyelvjáráskutatás története.
 Magyar Nyelvjárások 5. Budapest 1959. 3-38.
 1972/a Kik és hol élnek a csángók? Nyelv és
 mult. Válogatott tanulmányok, cikkek. III.
 Bukarest 1972. 122-131.
 1972/b A moldvai "Zeke! vidék" kérdéséhez. Nyelv és
 múlt. Válogatott tanulmányok, cikkek, III.
 Bukarest 1972. 119-121.
 1972/c Moldvai csángó csillagnevek. Nyelv és lt.
 Válogatott tanulmányok, cikkek, III. Bukarest
 1972. 132-137.
 1981 A moldvai csángó nyelvjárás kutatása. Nyelv és
 irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek, V.
 Bukarest 1981. 482-527.
- Szabó A. - Péntek J.
 1976 Ezerjófü. Bukarest 1976.
- Szilágyi N. S.
 1979 Amit még nem mondtak el a csángó népről.
 A Hét 10. 24. sz. Bukarest 1979. 10.
- Szolnoky L.
 1972 Alakuló munkaeszközök. Budapest, 1972.
- Szócs I.
 1979 Nép vagy név? A Hét 10. 27. sz. Bukarest 1979.
 10.

Vargyas L.,

1972 A 70 esztendőös Domokos Pál Péter köszöntése.
Ethnographia 83. 1972. 95-98.

Vetsei P. I.,

1757 Magyar geographiaja. Nagykároly 1757.

Vöő I.,

1964 Korszó elnevezések a RNK-beli fazekasság magyar
szakszókincsében. Nyelv- és Irodalomtudományi
Közlemények, VIII. 1. sz. Kolozsvár 1964. 93-96.
1965 A fazekaskorong és alkatrészei. Nyelv- és Iro-
dalomtudományi Közlemények, IX. 1.sz. Kolozsvár
1965. 107-122.

Zsemlyei J.,

1964 A fazekasmesterség szakszókincséből. Nyelv- és
Irodalomtudományi Közlemények, VIII. 2. sz.
Kolozsvár 1964. 258-262.

Megjegyzések

A fenti áttekintésben természetesen nem vehettem figyelem-
be a moldvai magyarokra vonatkozó 1945 utáni teljes irodalmat,
így pl. a romániai napilapok közleményeit.

Eltekintettem néhány nem közvetlenül Moldvával foglalkozó
történeti tanulmány /pl. Imreh István kitűnő tanulmányai/ fel-
dolgozásától. Több összefoglaló munkában, antológiában is bőven
vannak moldvai közlések /l. pl. Mitruly Miklós: Magyar népkölté-
szet. Kolozsvár 1974/. Kovács Ágnes, Krizsa Ildikó, Szabó T.
Attila, Szolnoky Lajos, Gunda Béla és mások tanulmányaiban fel-
dolgozott moldvai népköltészeti és etnográfiai hagyományokkal
sem foglalkozom, ha a vizsgálatok nem kimondottan a moldvai
csángókra irányulnak. Remélhetőleg elkészül a moldvai magyarok
teljes néprajzi bibliográfiája.

Az 1945 előtti irodalmat csak akkor idézem, ha valamilyen
utalás formájában szükség van rá.